

שמעתא עמיקתא

גליון תצ"ד | גליון מיוחד | תשפ"ב | קהילת חניכי הישיבות | רמות ב'

הלכות מצויות לארבעת המיניםחלק ראשון

נערך ע"י

הרה"ג יוחנן בורגר שליט"א

מו"ץ וראש כולל הוראה בשכונת רמות ב'

כשרות המינים

נצטוונו מה"ת ליטול לולב ולשמוח בו לפני ה' ז' ימים שנאמר (ויקרא פכ"ג פס' מ) "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים" (סוכה מ"א)), והיינו במקדש, אבל בשאר אר"י ובחז"ל נוהגת מה"ת ביום הראשון בלבד, וחכמים תקנו שיהא ניטל בכל מקום כל שבעה זכר למקדש. (ש"י"ע ס"י תרנח סעי' א) ומ"ב (ס"ק א). וארבעה מינים אלו מצוה אחת הם, וכולם נקראים מצות לולב. [ע"י רמב"ם (לולב פ"ז ה"ה)].

פסולים

לצאת יד"ח מצוה זו צריך שיהיו לו כל הדי' מינים ושהיו כולם כשרים, ויש כמה דברים הפוסלים בהם: (א) אין שמו עליו. (ב) אינו הדר, כלומר יש בו מום. (ג) חסר כלשהו. (ד) שאול (ה) שמבואר שכונת הרא"ש בשאר ימים דחובת נטילתם הוא מדרבנן. אולם באור שמח (לולב פ"ח ה"א וה"ז) שנה' בתורה הדר, ורש"י (שם כט: ד"ה יבש) פירש שהוא משום דכתיב זה קלי ואנוהו. והחז"א (כלל קמט אות ג) הביא כרש"י. ולענין טעם פסול חסר ע"י להלן מש"כ בפסול חסר בשאר הימים]. ונבאר בס"ד להלן כל פסול ופסול בכל מין ומין.

מהתורה או מדרבנן

עיקר מצות ד' מינים היא מהתורה אלא שגדרי הפסולים נמסרו לחכמים. [נרא"ש (סוכה פ"ג סי' יד) הובא במ"ב (סי' תרמט שעה"צ אות סט), וכן הוא בר"ן (סוכה יג: ברי"ף ד"ה ומיהו). ויעו"ב קב"נ (שם אותיות ה - ו) שמבואר שכונת הרא"ש בשאר ימים דחובת נטילתם הוא מדרבנן. אולם באור שמח (לולב פ"ח ה"א וה"ז) ובחז"א (או"ח סי' קמו אות ל) מבואר דכיון שנמסר הפסוק לחכמים הוי דאין]. ואעפ"כ פסול שאול וגזול ביום הראשון הם מה"ת ממש. [ע"י שו"ע (סי' תרמט סעי' א - ב וסי' תרנח סעי' א) שהרי בענין לכם כמו שנביא בס"ד בשמעתא עמיקתא גליון ת"א].

פסול הדר בשאר הימים

דעת השו"ע (סי' רמט סעי' ה) שפסול הדר נאמר ביום ראשון (ושני בחז"ל) אבל בשאר הימים אינו פסול. [וכן דעת ה"י"ז (שם ס"ק ט), הא"י (אות טו) והר"א (שם ד"ה וחזירת)]. וכן המנהג אצל בני ספרד. [ומ"מ ע"י בחי"ח (אות נט) שכת' דאף להנהיגם כהשו"ע מ"מ לכתחלה יש ליהדר לצאת לכל הדעות]. ודעת הרמ"א (שם) שפוסל בכל הימים. וכן מנהג בני אשכנז. ומ"מ אם א"א למצוא אחר יש לסמוך על המקילין [מ"ב (שם ס"ק מט)], אבל אין לברך באופן זה אלא אם כן יצטרף עוד ספק להקל בזה. [מ"ב (שם) ושעה"צ (אות ג)].

פסול חסר בשאר הימים

פסול חסר כשר בשאר הימים (חוץ מיו"ט ראשון ויו"ט שני בחז"ל). [שו"ע (סי' תרמט סעי' טע' ח). ועיי"ש שחעושים שני יו"ט, פסולי ראשון נוטלין בשני, אבל ברוכי לא מברכין]. ומ"מ אם האתרוג וכדו' רובו חסר [כגון שנחתך רוב הפר] י"א שאינו נקרא אתרוג ופסול אף בשאר הימים, אבל יש חולקים ע"ז שאפילו לא נשאר בו אלא מיעוטו כשר בשאר ימים ובלבד שיהא נשאר שיעור ביצה. [מ"ב (שם ס"ק מג). וע"י בשמ"א (כלל קטא אות א) שכת' שהטור דס"ל שאם ניקב כשר בשאר הימים אע"י דלשיתורו הדר פסול כל ז' ס"ל שניקב הוא מטעם לקיחה תמה. אבל הריטב"א ר"פ לולב כת' דניקב הוא מטעם הדר. ונ"ל דהטור לשיטתו דס"ל דחסרון שאינו מופלש אינו פוסל אלא בכאיסר אבל פחות מזה לא נקרא חסרון כלל, וא"כ אין סברא דחסרון כלשהו אף במפולש שלא יהיה תמה ולכן כתי' שהוא משום הדר. וע"י מש"כ בזה הפמ"ג (סי' תרמא א"י ס"ק יז וסי' תרמט מ"ז ס"ק יב). וע"י עוד להלן בשיעור פסול הדר וחסר מש"כ בשם הר"ן וע"י עוד בחז"א (או"ח סי' קמו ס"ק ה ד"ה בשאר)].

הידור מצוה שלא יהיה חסר בשאר הימים

יש מי שאומר שאין ראוי לצאת אם אחד מהמינים הוא בכלל חסר אף בשאר הימים משום הידור מצוה. [ראב"ד (תמים דעים סי' רלג), בכור"י (סי' תרמט ס"ק לט) וכח"ח (סי' תרמט אות עז). וכן הורה החז"א (ז') מינים השלם עמי' שכב אות ד) לענין מי שנפל העוקץ מהאתרוג (שפסולו מדין חסר). וע"י בהלכות חג ברא (פ"י הנה"מ 62). אולם מסתגמות המ"ב ושאר הפוסקים משמע שאין הידור בזה, וי"ל דהיינו טעמם דכיון שחכמים הקילו בזה לכתחלה תו לית לן בה. וע"י בתורת חסד (סי' לו) בה].

שאר פסולים בשאר הימים

יש עוד פסולים הפוסלים כל הימים כגון שהאתרוג הוא מורכב כיון שאינו בכלל אתרוג, ויתבאר בס"ד להלן.

פסול הדר שלא ניכר לעין

באופנים שפסול הדר פוסל בכלשהו כגון בנקודה שחורה במקום הפיטם (כמבואר להלן) אינו פוסל אלא כשנראה לכל, אבל אם אין נראה לעין מחמת דקותו אין זה בכלל כלשהו שפוסל, ועל כן אם צריך עיון והסתכלות על מנת למצוא הפסול ומרחוק אינו נראה כשר לכתחלה. [מ"א (סי' תרמח ס"ק יח) ומ"ב (ס"ק מז) ע"פ המב"י"ט (ח"ג סי' מט). וכן הביא דעת תורה למהרש"ם (סי' תרמח על סעי' ט) והביא לו סמוכים מהרדב"ז (ח"ד סי' קיא)], ועל כן יש לבדוק כשרות המין ממרחק שדרך בני"א להחזיק הדי' מינים בידם. [עיי"ש במב"י"ט. וכן פסק הגריש"א זצ"ל (תורת ד') מינים סי' כג הנה"כ]. וע"י בגר"ז (שם אות כב) שכתב שכל שינוי מראה אינו פוסל אא"כ נ"ר לרוב בני"א בהשקפה ראשונה. והפמ"ג (שם א"א ס"ק יח) כתב כשצריך עיון והסתכלות ומרחוק קצת אין נראה אינו פוסל. והערה"ש (אות ז) כתב שבמקום שיש ספק בפידת האיסור הוי ספק לכל העולם וספקו לקולא כי פסול זה הוא מדרבנן. ויש מי שמחמיר שאם רואים בקרוב בלא הסתכלות פסול. [חזו"א (סי' קמו ס"ק ה ד"ה מש"כ). וכל זה הולכים אחר הנראה לרוב בני"א. [מ"א (שם) בשם מב"י"ט (שם) וחיים וברכה (אות רחצ)].

פסול חסר שלא ניכר לעין

פסול חסר פוסל משום שצריך "לקיחה תמה" (ולא משום הדר) ועל כן אף אם אין החסרון נראה אלא ע"י שימת עין והתבוננות פסול, כי אף באופן זה אין הלקיחה תמה. [נרע"א (כתבים סוף ספר דר"ח)].

הסתכלות באמצעות זכוכית מגדלת

כל פסול שאינו נראה בעין רגילה אין צורך לבדוקו עם זכוכית מגדלת, ואף אם בדק על ידה, אין לקבוע שום פסול, בין לקולא בין לחומרא כי התורה לא נמסרה אלא לעין אדם. [חכ"א (בינת אדם סי' לד אות מט), ערה"ש (יו"ד סי' פד אות לו), אג"מ (יו"ד ח"יב סי' קמו ד"ה ומה) שכתב בשם הגר"ח מבריסק זצ"ל, הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פ"ד הנה"מ 78), הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש ד' מינים עמי' ריא אות יג) ושבת הלוי (ח"ד סי' קמב אות ב). והארכנו בזה בס"ד בשמעתא עמיקתא גליון צ"ט].

פסול מחוץ לשיעור

הפסולים כגון יבש וכדו' פוסלים דוקא תוך שיעור הכשר אותו המין ולא מחוצה לו. והשיעורים יתבארו בס"ד להלן. [מ"ב (סי' תרנא שעה"צ אות א)].

ספק אם המינים פסולים

ספק בפסול הדר לחומרא, וספק פסול חסר לקולא. [ע"י בט"ז (סי' תרמט ס"ק א), שו"ע (סי' תרמח סעי' ח) ומ"ב (שם ס"ק לו). וכן דעת הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש פלי"א אות לו) שספק יבש במשהו בחוטמו פסול. ומה שמבואר להלן שבספק חסר באתרוג מתירים במקום ס"ס ומשמע שלא די בספק א', י"ל שהוא מחמת דהוי ספק מחמת חיסרון ידיעה]. ואם הוא ספק אם הוא פסול מחמת שאינו מינו, כגון מורכב ספקו לחומרא, ואם יש רוב כשרים הולכים אחר הרוב. [מ"ב (סי' תרמח ס"ק סה וסי' תרמט ס"ק מז). וכן מבואר להלן בהלכות אתרוג]. ומכל מקום אף בספק חסר במקום האפשר יש להחמיר לחוש לדעת הסוברים שספקות אלו בכלל ספק מן התורה ולחומרא. [כן מבואר במ"ב (סי' תרמח ס"ק יז) ע"פ הגר"ז לחוש לדעת הטור והב"ח דס"ל כן. וע"י בחכם צבי (סי' ט) שהשיג על דברי הרא"ש הנ"ל. וע"י מש"כ ליישב הקי"נ (שם). וע"י עוד באור שמח (לולב פ"ח ה"א וה"ז), במהרצ"ח (חגיגה יח). ובדבר יהושע (ח"א סי' מב אות ד). והארכנו בזה בס"ד בשמעתא עמיקתא גליון קי"ג].

חכם אחד פוסל ואחד מכשיר

באופן ששני חכמים חלוקים אם אחד מדי' מינים פסול מדין הדר (כגון אם נקודה שחורה שבחוטם נראית לעין שספקו משום פסול הדר), הולכים אחר המחמיר. [ע"י בעי"ז (ז'). והארכנו בכלל זה בס"ד בגליונות מ"ו ומ"ז]. ואם חלוקים אם אחד מהמינים פסול מדין חסר, הולכים אחר המיקל. ומכל מקום במקום האפשר יש להחמיר לחוש לדעת הסוברים שגם ספק זה בכלל ספק מן התורה ולחומרא. [בכ"ל לענין ספק אם המינים פסולים]. ומ"מ כל זה כששני החכמים הגיעו להוראה ובקיאין בזה, ואם לאו אין כאן ספק כלל, וכבר כתב המהרש"ל (חולין סוף הקדמה השניה) בענין זה שהמורים מרובים והיודעים מועטים. [והביאו הפמ"ג (סי' תרמח א"א ס"ק כד אות א) והחז"א (כלל קטא אות ח)].

בשאר הימים

בשאר הימים אף ספק הדר הוא בכלל ספק דרבנן ולקולא. [דעת תורה למהרש"ם (סי' תרמח על סעי' ח). ועיי"ש שכתב שאף אם נולד הספק ביום ראשון שהוא מדאי', העלה בבית אפרים (או"ח רס"י מא) דבכה"ג שתלוי בימים יש להקל ביום שהוא רק מדרבנן, וצ"ע, ע"כ].

פסול החוזר להכשירו (הורדת נקודות שחורות וכדו')

י"א שאם יש פסול באתרוג כגון נקודה שחורה או שהוא מנומר, אם קולפו וחוזר למראה האתרוג, כשר (אם לא חסר כלום). [שו"ע (סי' תרמח סעי' יד)]. וי"א שאם הוא פסול הדר שהוא פסול כל שבעת ימים (ע"י בזה לעיל), אף אם חתך הנמור פסול כל שבעה, הואיל ובא מכח פסול. [רמ"א (סי' תרמט סעי' ח)]. ולמעשה בחתך היבשות או הנימור בשאר ימים (אבל לא ביו"ט ראשון כי פסול חסר פוסל בו) במקום הדחק יש להקל. [מ"ב (סי' תרמט ס"ק לח) כי השו"ע סתם כהרמב"ם שכל הפסולין בין שהפסול משום חסר או משום הדר כשר בשאר הימים (ויבש או מנומר בכלל) אף בלא חתך עכ"פ אין לנו להחמיר בחתך. וע"י בשעה"צ (סי' תרמו אות לב) מה שהביא בשם הבכור"ן].

נפסל בחג והכשירו (למקילים לעיל)

י"א שאף אם אחד מהדי' מינים היה כשר ונפסל בחג מועיל להכשירו (למקילים לעיל), כי נראה (פ"י היה כשר) ונדחה (פ"י ונפסל) ונראה (פ"י והכשירו) כשר. [שו"ע (סי' תרמו סעי' ב)]. ויש פוסלים בזה, ועל כן יש להחמיר בדבר. [בה"ל (שם ד"ה עבר)].

להכשירם ביו"ט (למקילים לעיל)

מותר להכשיר הדי' מינים (למקילים לעיל) בחול המועד, אבל ביו"ט אסור משום מתקן. [שו"ע (שם סעי' ב) ושעה"צ (אות לב)].

להכשירם לפני החג

המחלוקת של פסול החוזר להכשור אם כשר הינו כשרוצה להכשיר הדי' מינים במשך החג, אבל אם הכשירים לפני החג כשר לכל הדעות. [בה"ל (שם ד"ה עבר)].

לולב

לולב האמור בתורה

כתוב בתורה "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל", וקבלו חז"ל שכפות תמרים הן ענפי האילן שגדלין בו תמרים כשיצמחו קודם שיתקשו העלעין שלהן ויתרחקו לכאן ולכאן רוחק מן הגדרה אלא כשיהיה כמו שרביט והוא הנקרא לולב. [מ"ב (הקדמה לסי' תרמח)]. וזה נתפרש מפי משה רבנו ע"ה הלכה למשה מסיני. [חז"א (כלל קמח אות ב)].

לולב קנרי

י"א שלולב קנרי אינו מין לולב ולא יוצאים בו יד"ח כל שבעת ימי החג. [אג"מ (או"ח ח"ד סי' קכג)]. ויש מכשירים כי הוא אחד מזני עצי התמרים. [הגרש"א זצ"ל (הליכ"ש סוכות פ"י אות ט)]. ולמעשה יש להחמיר, ואם אין לולב אחר יטלנו בלא ברכה. [וע"י בארחות רבנו (ח"יב עמי' רלה) שהסתפק אם הוא כשר].

נפרדו או נפרצו עליו

לולב שנפרדו עליו זה מעל זה ולא נדלדלו כעלי החריות (שטבעם להיפרד הרבה מהשדרה ועדיין אפשר לאגוד אותם אל הלולב) אלא ניתן לאגדם, כשר, אפי' לא אגדו. [שו"ע (סי' תרמה סעי' א) ומי"ב (סי"ק א- ב). ועי' בריטבי"א (סוכה כט): שכשר בכה"ג כי כל הראוי לכפיתה אין כפיתה מעכבת בו. ועי' בגרי"ז (אות ד') ובפמ"ג (א"א סי"ק א)].

מצוה מן המובחר

מצוה מן המובחר ליטול לולב שאין עליו פרודות לגמרי. [רמ"א (שם)]. י"א שהמצוה מן המובחר נאמרה במקום שכל עליו תלויות למטה רק שעולין עם הלולב. וי"א שלמצוה מן המובחר יש לזוהר שלא ליטול לכתחלה לולב א"י"כ שוכבין עליו זה על זה ולא לצדדין. [מ"י ב (סי"ק א)].

עליו נפרדים קצת

לולב שעליו נפרדים קצת ואינם דבוקים ממש (כמו שמצוי בהרבה לולבים), כשר לכתחלה לכל העדות. [הגרשי"א זצ"ל (תורת ד' מינים סי' א אות ב והנה ג)].

נפרצו עליו

לולב שנדלדלו עליו משרדו ואינן עולים עם השדרה אלא תלויין למטה פסול. [שו"ע (שם סעי' ב). ועי' במי"ב (סי"ק ג) שכת' אליבא דהס"י שנפרצו עליו הוא כגון שנתשלט עליו לגמרי מן הלולב או שתלויות למטה וגם אין עולין עם הלולב או שנדלדלו ממקום חיבורן בשדרה ועדיין מעורין במקצת]. והדין כן אפילו אם אגדן. [מ"י ב (סי"ק ה)].

נעקרו עליו

אם נפרצו ונעקרו למטה מן השדרה ואינם מחוברים, פסול אפי' אגדן. וכל זה ברוב עלין, רוב כל עלה ועלה ורובו ככולו. [רמ"א (סעי' א) ומי"ב (סי"ק ח)]. אבל אם מיעוט עלין נעשו כך ושאר עלין נשארו ועדיין הלולב נשאר מכוסה בעלין, כשר. [רמ"א (שם)].

מחוץ לשיעור הלולב

דוקא אם נעקרו בתוך שיעור הלולב (שהוא ד' טפחים העליונים כמבואר להלן) פוסל. [מ"י ב (סי"ק ה)].

טעם הפסול

אם נפרצו או נתקשו העלין כעץ ברוב עלין כני"ל פסול כי נחשב כאלו הלולב בלא עלין, והוא פסול בגופו ופסול כל שבעה. [מ"י ב (סי"ק ח) ושעה"צ (אות יא)]. אכן י"א שהפסול הוא מטעם שאינו הדר, ולפי דעה זו לבני ספרד כשר בשאר ימים ולבני אשכנז יש להחמיר כל השבעה. [שעה"צ (שם) ע"פ רש"י]. ולכתחלה יש להחמיר כדעה הראשונה. [כן משמע שהוא הכרעת המ"י שם].

נחלקה התיומת

בריית עלין של לולב כך היא: כשהם גדלים, גדלים שנים ושנים ודבוקים מגבן, וגב של שני עלין הוא הנקרא תיומת, נחלקה התיומת ברוב העלין ורוב כל עלה ועלה, פסול. [שו"ע (שם סעי' א) ומ"י ב (סי"ק יא)]. ולדעה זו אין הבדל בדין בין שאר העלין לעלה האמצעי ואם נחלקה אפילו כולה כשירה. [מ"י ב (סי"ק יב)]. ויש מפרשים שאם נחלק העלה העליון האמצעי שעל השדרה עד השדרה, בכלל נחלקה התיומת ופסול, וכן נוהגים. [רמ"א (שם)].

טעם הפסול

טעם הפסול של נחלקו העלין הוא, כי נחשב כאלו ניטלו לגמרי ופסול מדין חסר. [מ"י ב (סי"ק יב)]. ועי"כ אין פסול זה אלא ביום הראשון, אבל בשאר הימים כשר. [מ"י ב (סי"ק יז)]. ועיין עוד בסמוך.

תיומת חלוקה מתחילת ברייתה

אף אם מתחילת ברייתה התיומת חלוקה לשנים פסול. [בכור"י (סי"ק יב). וכן משמע מסתימת המ"י שלא חילק בזה. וכן פסק הגרשי"א זצ"ל (תורת ד' מינים סי' ג הנה יב), דלא כהפמ"ג (מי"ז סי"ק ח) שמסתפק בזה]. **שיעור הפוסל בעלה האמצעי (לדעת המחמירים)**

י"א שאין להחמיר בזה רק אם נחלק עד השדרה. [רמ"א (שם)]. וי"א ברובו. [ביאור הגר"א הובא במ"י ב (סי"ק טז). והחזו"א (סי' קמה סי"ק א) כתב שכוונת הגר"א רק להחמיר לכתחלה אבל מעיקר הדין צריך כולו. ועייניו (סי"ק ז) שבנחלקה רוב התיומת ואין אחר יש לברך עליה].

הדין לכתחלה

לכתחלה משום מצוה מן המובחר אם יש לו לולב אחר, יטול לולב שלא נחלק העלה העליון כלל כי יש מחמירין אפילו בנחלק קצת (אבל א"צ לברך על לולב של חבירו משום זה) [רמ"א (שם) ומי"ב (סי"ק ח)], וטעמם כי ע"י הנענועים רגיל להיות בסופו סדוק כולו. [מ"י ב (סי"ק יט)]. ומי"מ שאין להחמיר בזה אלא אם פתוח כשיעור טפח. [מ"י ב (שם) בשם ט"ז]. וי"א שיש להחמיר אפילו במשחו. [מ"י ב (שם) כח"י"א]. ועי"כ אם יש לו לולב אחר שהוא סגור לגמרי יותר טוב לברך עליו משום מהיות טוב וגוי' אבל מן הדין אין לחוש לזה כלל כ"י' שלא נחלק רובו. [מ"י ב (שם)].

נחלק העלה באמצעו אבל ראשו נשאר מחובר

נחלק העלה באמצעו אבל ראשו נשאר מחובר דינו כנחלק ופסול. [בכור"י (סי"ק ה)].

נחלקו העלין שאצל התיומת

יש מי שאמור שאפילו רק העלין שאצל התיומה העליונה נחלקו עד שנראו כשנים, פסול, ולפי דבריו יש לזוהר מאד בשעה שרוצה לבדוק העלה האמצעי אם נחלקה, ואוחזה בידו לראותה היטב, שלא לחלק העלין העליונים שאצלה על ידי זה. [מ"א הובא בשעה"צ (אות לג)]. ויש לחוש לשיטה זו. [כן משמע מהמ"י. וכן דעת הגרשי"א זצ"ל (תורת ד' מינים סי' ד הנה ה)].

להדביק בדיק

אם נחלקה התיומת בשיעור הפוסל את הלולב, א"א להכשירו ע"י הדבקת עלי התיומת, ופסול למצוה. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י אות ה) והגרשי"א זצ"ל (ד' מינים השלם עמי שכד)]. אלא שאם נחלק רק כלשהו, שטעם הפסול הוא כי עומד להפתח יותר [עיי' ח"י"א (כלל קמט אות י)], מותר להדביקו כי שוב אין לחוש שיעתח. [מהרש"ם (שם על סעי' ז), הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י הנה ח) והגר"י פישר זצ"ל (הסכמה לספר ד' מינים השלם)].

שתי תיומות

לולב שיש בו שתי תיומות, יש שפסלוהו משום פסול של נחלקה התיומת. [תוס' (ב"ק צו. ד"ה נחלקה) בשם הגאונים. וכן הביא הבי"ח (סי' תרמה), והבכור"י (שם סי"ק ט) כתי' שיש לחוש לדברי הפוסלים]. ולהלכה מנהגם להכשירו לכתחלה. [עיי' במי"ב סי' תרמ"ה שהשמיט דברי המחמירים בזה. וכ"כ הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י אות א והנה 2) שהמנהג להכשירו לכתחלה. ומי"מ הגרשז"א זצ"ל נהג להחמיר על עצמן]. ואף למקילין אם כולל השדרה בשני עלין יש על שניהם שם תיומת ואם נחלקה אחת מהם פסול. [מ"י ב (ס' טז). ודעת החזו"א (סי' קמה סי"ק ה) שיש מקום להקל בזה].

תיומת מורכבת מארבעה עלים (כעין W)

תיומת שאינה מורכבת משתי עלים כהרגילות אלא מורכבת מארבעה עלים (כעין W) כשר וי"א שנידון כלולב עם שתי תיומות. [הגר"ח"ש שליט"א (ד' מינים למהדרין עמי קכו) והגר"ק שליט"א (חוט שני סוכות פי"ג סי"ק יב)].

התיומת מכוסה ב"קורא"

אם התיומת מכוסה בקורא י"א שא"צ לחוש שאולי נחלקה התיומת כי אף אם נחלקה מסתמא הוא רק מעט. [מאמ"ר (שם ססי"ק ד), אלא דעיי"ש שלא חשש לזה כ"כ כי דעת השו"ע להקל בנחלקה התיומת, והביאו הכה"ח (שם אות כד)]. וי"א שכיון שכך צורת גדילתו נחשב כמחובר. [הגר"ח"ק שליט"א (תורת המועדים אות ה). וכן דעת החזו"א (תורת המועדים אות ה) להכשיר]. ויש נוהגים לקחת לולב עם קורא. [כך מנהג בריסק, וכן נהג החזו"א כמבואר בארחות רבנו (ח"י עמי רלב). ודעת הגרשז"א זצ"ל (מעדני שלמה עמי' פא) שאם יש לו אפשרות עדיף שיקח לולב ללא קורא].

התיומת נמוכה משאר העלין

אם התיומת נמוכה משאר העלין, הלולב כשר. [הגרשז"א זצ"ל (מעדני שלמה עמי' פו) והגרשי"א זצ"ל (תורת המועדים אות ז)].

אין עלי התיומת שוין בגובהן

אם אין עלי התיומת האמצעית שוין בגובהן אלא אחד נמוך מחברו אין קפידא בדבר, ויש להכשיר בזה עד רוב. [חזו"א (מעשה איש ח"וי עמי' קטז), הגריי"ק זצ"ל (ארחות רבנו ח"יב עמי' רלה) והגר"ש וואנזר זצ"ל (קבוץ מבית לוי ח"יב עמי' לב)]. ויש מי שמכשיר עד טפח. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"ה הנה ה ו-13)]. ויש מי שחשש לפסול בזה אם ההפרש ביניהם ניכר לעין שאין מסתיימים בשוה. [הגרשי"א זצ"ל (פרי הדר עמי' 66 ואשרי האיש ח"יג פכ"ח אות ג ובהנה שם)]. והעיקר כדעה הראשונה.

[הגר"ק"ש שליט"א (חוט שני סוכות פי"ג אות א)].

אין עלי התיומת שוין ברוחבן

אם אין עלי התיומת שוין ברחבם, כל שהעלה הצר מכסה את רוב רוחב העלה הוא כשר לכתחלה. [גר"י (סי' תרמה אות ט), הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"ה אות ד) והגרשי"א זצ"ל (כשרות ד' מינים עמי' קמא)].

יבש

לולב שיבשו רוב עליו או שדרתו, פסול. [שו"ע ורמ"א (שם סעי' ה). ועי' במי"ב (סי"ק כג) שהביא על משי"כ הרמ"א שאפילו רוב שדרתו יבשה פסול, מהב"י שכת' שאין מצוי שיחא שדרתו יבש והעלין לחים, ועל כן אין להסתפק בזה].

טעם הפסול

פסול יבש הוא משום שאין זה הדר. [מ"י ב (סי"ק כא). ועי' בשעה"צ (סי' תרמט אות נג)]. ועל כן לבני אשכנז יש להחמיר בו אף בשאר הימים כמו שבארנו לעיל.

שיעור הפוסל

יבש פוסל בשדרה או שאר עלים ברוב. [גר"י (אות טז) ובכור"י (סי"ק יד)]. ומי"מ אם התייבש רק חלק מעובי השדרה אינו פוסל אלא כשהתייבש כל עובי השדרה ברוב הלולב. [הגרשז"א זצ"ל (שם פי"ה הנה יא)]. ואם הלולב ארוך אם רוב שיעור הלולב אינו יבש הוא כשר. [הגרשז"א זצ"ל (שם אות ז)].

יבשה התיומת האמצעית

אם יבש העלה האמצעי התיומת יש מי שפוסל. [מ"י ב (סי"ק כב) בשם הראב"ד (תמים דעים סי' רלב)]. ויש לחוש לשיטה זו. [כן משמע מהמ"י (שם)].

שיעור הפוסל (ביבשה התיומת)

השיעור לפסול הוא בכלשהו. [בה"ל (שם על סעי' ז ד"ה נסדק). וכן הוא בביאור הגר"א (סי' תרמה על סעי' ו ט) כי עשר ראש הלולב כחוטמו של אתרוג שכל הפסולות משום הדר פוסלים במשחו. ודעת החזו"א (סי' קמה סי"ק יא) שכוונת הראב"ד שהוא מקור דין זה שאם יבש ראש התיומת כשר, ואף ביבשו רוב ראשי הלולב כשר ומשי"כ שביבשו כל העלין בעינן שהעלה האמצעית תשאר לחה כמו בהדס, היינו דוקא ביבשו רוב העלין כל עלה ברובו אז בעינן דעלה אמצעי ישאר רובו לח]. ומי"מ שיעור כלשהו הוא שניכר לעין בהבטה רגילה (ועי' עוד לעיל לענין חובת התבוננות למצוא פסול הדר). [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"ה הנה ד)].

שיעור היבשות

שיעור היבשות הפוסל בכל הנ"ל הוא משיכלה מראה ירקות שבו וילבינו פניו. וי"א שלא נקרא יבש אלא כשנתפרך בצפורן מחמת יבשותו, וכן נהגו במקומות שאין לולבין מצויין. [רמ"א (שם)]. ואין לסמוך להקל כ"י' שיש בעיר לולב לח. [מ"י ב (סי"ק כה)]. ושיעור נפרך בצפורן הוא שנשבר ממש ע"י הצפורן ולא רק שאם משרטט בציפורן נשאר רושם. [פמ"ג (שם מי"ז סי"ק ח)].

נשרף ראשו על ידי השמש

נשרף ראש התיומת על ידי השמש, אין זה בכלל יבש, וכשר לכתחלה אף להסוברים שיבשות התיומת פוסלת בכלשהו. [חזו"א (סי' קמה ססי"ק יא) והגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י אות א) ובתשובות והנהגות (ח"יג סי' קפא אות ה) הביא שהגר"י"ז הקפיד ע"ז על עצמו, אבל מעיקר הדין מודה שהוא כשר].

נקטם ראשו

אם נקטם ראש הלולב והיינו שנקטם רוב העלין העליונים, פסול. [שו"ע (סעי' ה)]. ועליונים נקרא אותן שגבוהין מן השדרה ולמעלה. [מ"י ב (סי"ק כז)].

טעם הפסול (נקטם)

פסול זה הוא משום שאין זה הדר. [מ"י ב (סי"ק כז)]. ועל כן לבני אשכנז יש להחמיר בזה אף בשאר הימים כמבואר לעיל.

שיעור הקטימה

י"א ששיעור הקטימה אף בשאר העלין היא בכלשהו. [לבוש (שם)]. ויש מקילין בשאר העלין (ולא בתיומת) עד רוב. [בה"ל (ד"ה רוב העלין) ע"פ הר"ן]. ולמעשה יש להחמיר לכתחלה. [משמעות המ"י (סי"ק כז)].

חסרון שאינו נראה לעין

שיעור כלשהו הפוסל בנקטם ראשו, אינו אלא כשניכרת החלוקה או הקטימה בהבטה רגילה. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י הנה ד)].

נקטם העלה האמצעי

י"א שלא רק אם נקטמו רוב העלין הלולב פסול, אלא אף אם נקטם רק העלה העליון האמצעי שעל השדרה, פסול. [רמ"א (סעי' ו) ומי"ב (סי"ק כח)]. והדין כן לבני אשכנז, אבל לבני ספרד אין חילוק בין עלה אמצעי ליתר העלין. [כי כן דעת השו"ע כמ"ש המי"ב (סי"ק כז). ועיי' בבבב"ל (ד"ה רוב) ובמ"י ב (סי"ק כז)].

בשעת הדחק (בנקטם העלה האמצעי)

אם אין לולב אחר נוטלים אותו בברכה אף אם נקטם העלה האמצעי. [רמ"א (שם). ועי' בשעה"צ (אות כח) שאין חומרא זו ברורה ועי"כ בשעת הדחק מקילין בה]. ומי"מ אין להקל לברך עליו כ"א בנקטם רק מקצתה, אבל לא בנקטם רובה אפילו בשעת הדחק (אלא אם כן במקום שנהגין לברך על כל הפסולין גמורין בשעת הדחק, כמו שיתבאר בסימן תרמ"ט). [מ"י ב (סי"ק ז). ועיי"ש שאין להקל בנקטם רוב העלים בכל גוונא. ועי' עוד בבב"ל (ד"ה אבל) שכת' שם להקל לענין ברכה כהרמ"א הנ"ל. אולם החזו"א (סי' קמה סי"ק ז) כתב שקשה להקל בזה].

שיעור הקטימה בתיומת האמצעית

יש מחמירים אפילו בנקטם משהו. [נהלבו הובא במייב (ס"ק כו)]. ויש מפקפקין בזה. [מ"ב (שם)]. ולמעשה יש להחמיר. [כן משמעות המייב והבה"ל (ד"ה רוב העלין)].

נקטם רק עלה אחד מהתיומת האמצעית

העלים של הלולב מורכבים משני עלים שהם דבוקים באמצעם כני"ל, ואם נקטם רק עלה אחד מהם מהתיומת האמצעית, י"א שהלולב כשר. [בכוריי (ס"ק טו) ע"פ הבית דוד בסימן תמ"ו. וכן דעת החזו"א (סי' קמה ס"ק ו ח)]. ויש פוסלים. [שד"ח (מע' ד מינים סי' ב אות ד) ובית השואבה (לולב אות יב), כי הבית דוד בסימן תמ"ח חזר בו. וכן פסקו הכה"ח (אות מב)]. ויש להחמיר בזה. [הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פכ"ח אות ח)].

יש לו שתי תיומות

אם כלה הלולב בשתי תיומות ונקטמה רק אחת מהן הלולב כשר. [כן צידד המייב (ס"ק כט) וכן פסק החזו"א (שם סס"ק ח)].

עדיין מחובר קצת

אם נקטם הלולב אבל עדיין מחובר בעלה, אם הוא מחובר ברוב רוחב העלה כשר משום שרובו ככולו. [בכוריי (ס"ק יח)]. ועי' מש"כ לקמן לענין פיטם שמחובר במקצת.

קוץ שיוצא מהעלה

קוץ שיוצא מעל העלה העליון אינו נחשב לחלק מהלולב. [חזו"א (ד' מינים השלם מילואים ח"א אות לב)]. ועל כן אם נקטם הקוץ כשר כי העלה עצמו נשאר שלם. [עיקרי הד"ט (א"ח) סי' גל אות כא] והגר"ש וואזנר זצ"ל (מבית לוי ח"ב עמ' לב). וכן שמענו מתלמידי הגי"ר משה הלר זצ"ל].

נסדק בחימנך

נסדק, אם נתרחקו שני סדקיו זה מזה עד שיראו כשנים, פסול [שו"ע (שם סעי' ז)], ואפילו לא נחלקה התיומה העליונה בענין שיפסל הלולב מכח נחלקה התיומות. [רמ"א (שם)]. והדין כן אפילו לא היו כן בתולדה רק אחר כך. [מ"ב (ס"ק לא)].

נסדק ברוב עליון

לדעת השו"ע (שם) שנחלקה התיומת דוקא ברוב עליון פסול, הדין כן אף בנסדק. ולדעת הרמ"א גם אם נסדק רק בעלה האמצעי פסול. ואפשר שבפסול זה מודה השו"ע שיש להחמיר בעלה האמצעי, וצ"ע. [בה"ל (שם על סעי' ז ד"ה נסדק)].

גדר הימנך

פסול נסדק כחימנך, היינו שנתעקמו העלים ופונים זה לכאן וזה לכאן כעין V ואי אפשר לחברם. [דעת תורה למהרש"ם (סי' תרמה על סעי' ז), חזו"א (סי' קמה ס"ק ח) והגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"א אות ו והגה 24), ואע"פ שידוע שהגר"ז הלוי ז"ל החמיר ביותר בזה מ"מ לא נהגין כן, עיי"כ. ובתשובות והנהגות (חי"ג סי' קפא אות ח) כתב שהגר"ז החמיר ע"י בלבד אבל גם לדידיה הימנך כלשהו כשר. ועי' בלבו"ש (שם)].

לתקן על ידי הדבקה

אם העלים התרחקו עד שנראים כחימנך לא מועיל שוב הדבקה לתקנה. [דעת תורה למהרש"ם (שם על סעי' ז) והגר"ניק שליט"א (חוט שני שבת ח"ד עמ' שמת אות ח)]. ויש מי שמכשיר באופן זה. [הגר"י פישר זצ"ל (הסכמה לספר ד' מינים השלם) כי אחר ההדבקה שוב לא נראה כשנים. ועי' מש"כ בזה לענין הפסול של נחלקה התיומת. ועי' עוד בחזו"א (סי' קמה ס"ק ח)].

התיומת מכוסה ב"קורא"

אם הלולב מכוסה בקורא ואין ניכר שהעלה כחימנך או נסדק כשר. [הגר"ניק שליט"א (חוט שני סוכה פייג אות א ושבת ח"ד עמ' שמת אות ב)]. ואין לחוש שאולי הקורא יפול. [הגר"י"ק זצ"ל (ארחות רבנו עמ' רלח)]. ועי' עוד מש"כ בזה לענין פסול נחלק התיומת.

קוצים היוצאים מהעלה

עי' מש"כ בזה לענין פסול נקטם ווה"ח לכאן.

עקום או כפוף

אם הלולב עקום לפניו (לצד שכנגד השדרה) כמגל ונעשה כגב חטוטרות, פסול, וכן אם נעקם לאחד מצדדיו, פסול, אבל אם נעקם לאחוריו (לצד השדרה), כשר, שזו היא ברייתו. [שו"ע (שם סעי' ח) ומ"ב (ס"ק לג – לד ולז)].

מעם הפסול

פסול זה הוא משום שאינו הדר. [מ"ב (ס"ק לח)]. ועל כן לבני אשכנז יש להחמיר בו אף בשאר ימים.

שלא יהיה עקום כלל

לכתחלה יש להזהר שהלולב יהיה ישר ולא יהיה עקום אפילו לאחריו. [שער"ת (אות ה) בשם מחז"ב בשם גט מקושר ע"מ לצאת ידי ספק שהרי יש גורסיים שבי"ם לפסול בעוקם לאחריו]. וי"א שיש משום הידור מצוה שיהיה ישר לגמרי. [חיים וברכה (אות סו) והגרשי"א זצ"ל (תורת ד' מינים סי' ז הגה ח). וכן נהג הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"א הגה 32)].

התעקם אחר קטיפתו

אף אם התעקם אחר קטיפתו פסול. [חיים וברכה (אות רלח)].

חזר וישרר

לולב ששדרתו עקומה, אם ישרו ואין עקמימותו ניכרת כלל, כשר. [שד"ח (מע' הלמ"ד כלל קמא אות כב) והגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"א אות ח), אבל אם אחר התיקון ניכר הפסול כת' בית השואבה (אות כג) דהוי"ל כבא מכח פסול].

כפוף

אם כפוף שדרתו בראשו כאגמון בין לפניו ובין לאחריו, פסול. [שו"ע (שם סעי' ט) ומ"ב (ס"ק לח)]. **עליו כפופים**

אם עליו כפופים בראשו כמו שדרך להיות הרבה לולבים, כשר. [שו"ע (שם סעי' ט)]. והרא"ש כתב אוהב אני יותר לצאת בו שאין העלין נחלקין ותיומתו קיימת, וי"א שהדין כן דוקא כשהעלה העליונה לבד כפופה, אבל אם כולן או רובן כפופים כלשהו פסול דודאי זהו שינוי מברייתו ואינו הדר כלל. וי"א שאין לחלק בזה ועכ"פ כשיש אחר בודאי יש לזהר שלא לצאת בזה שראשי העלין כולם או רובם כפופים. [מ"ב (ס"ק מ)]. ויש מן הפוסקים שמחמירין בזה אכן המנהג להקפ. [מ"ב (ס"ק מב). ועי' בהב"ל (על סעי' ז סד"ה נסדק)]. **עליו כפופים הרבה**

דוקא אם לא נכפף אלא בראשו ונשאר חלק גדול בלי כפיפה, אבל אם גוף העלין נכפף הרבה מאוד לאמצעיתן ונראה כמו שנכפף העלין לשנים פסול שאין זה הדר כלל, ווה"ה אם העלה העליונה האמצעית שהיא התיומה נכפפה לבדה הרבה לאמצעיתה (כלומר כלפי מטה) ג"כ פסול. [מ"ב (ס"ק מא)].

מעם הפסול

פסול כפוף הוא כי אין זה הדר. [מ"ב (ס"ק לט)]. ועל כן לבני אשכנז יש להחמיר בו אף בשאר הימים.

עלה המסתיים בחצי עיגול

תיומת המסתיימת בחצי עיגול וקצה העלה פונה לצד, ואינו יוצא מעובי הלולב, י"א שזה מהודר יותר מאשר תיומת ישרה וסגורה כי הוא סגור היטב ופחות עשוי להפתח. [חזו"א (ארחות רבנו ח"ב עמ' רמו)].

עוד פסולים

העלה האמצעי אינו כפול

אם העלה האמצעי אינו כפול מתחילת ברייתו, הלולב פסול. [רמ"א (סי' תרמה סעי' ג)].

ניקבה התיומת

אם ניקבה התיומת של הלולב, כשר, כי לא מצינו פסול בניקב אלא באתרוג. [בית דוד (סי' תמו) ובכוריי (ס"ק ז)]. וכן משמע מסתימת המייב שלא הביא פסול זה, דלא כהבית השואבה (לולב אות י) שפקפק בדברי הבית דוד].

"קורא"

יש נוהגים ליטול לכתחלה לולב הדבוק ב"קורא". [נעי' בשד"ח (מע' ד' מינים סי' ב אות א) שכן מנהג הספרדים באר"ץ]. ויש אומרים שאם כל עליו מכוסים בו עדיף ליטול לולב בלא "קורא". [נעי' בבכוריי (סי' תרמה ס"ק א) שאין ליטול לולב עם קארע שיוכל לנענע בו. וכן דעת הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"א אות א) שעדיף שהיה ללא קארע אלא שמי"מ היו שהידרו בירושלים ליטול לולבים המכוסים בקארע דוקא. ועי' בשד"ח (חי' מע' ד מינים סי' ב אות א עמ' 147) שכן מנהג הספרדים, והאשכנזים יש נוהגים כן ויש נוהגים כך].

הדם

הדם האמור בתורה

כתוב בתורה "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכפות תמרים ענף עץ עבות וגו'" וקבלו חז"ל שענף עץ עבות הוא ההדס שעליו חופין את עצו. [מ"ב (הקדמה לסי' תרמה)]. וזה נתפרש מפי משה רבנו עליו השלום מהלכה למשה מסיני. [חיי"א (כלל קמא אות ב)].

כמה הדסים צריך ליטול

צריך ליטול ג' הדסים. [שו"ע (סי' תרמ"א סעי' א)]. ואפילו שלשתן קטומים, אבל פחות משלשה לא מועיל אפילו לא היו קטומים. [מ"ב (ס"ק ד)]. אולם למעשה טוב להחמיר לפסול אף בשלשה שנקטמו. [כמבואר להלן]. ואם אין לו אחרים יטלם ובשאר ימים (אחר יו"ט) אף יברך עליהם. [מ"ב (ס"ק ד) דידוע דנקטם ראשו פסולו משום הדר, וידוע שדעת הרמב"ם והוא דעת רוב הפוסקים דכל היכא דפסולו משום הדר כשר ביו"ט שני, ובג"ד יש לסמוך ע"ז].

נקטם ראשו

הדס שנקטם ראשו י"א שכשר. [שו"ע (סי' תרמו סעי' א וסעי' י) בדעה ראשונה בסתם. ומשי"כ שנקטם בעץ, כ"כ הרמ"א (שם סעי' ז והמ"ב (ס"ק א)]. ויש פוסלין. [שו"ע (שם סעי' י) בשם יו פוסלים. ומ"ב (ס"ק א)]. וטוב להחמיר במקום שאפשר באחר, ולא מקרי נקטם אלא אם נקטמו העצים (אבל בעלים אין חשש). [רמ"א (שם סעי' י). ועי' מש"כ בזה לעיל בדין כמה הדסים יש לקחת].

מעם הפסול (למחמירים לעיל)

פסול זה (למחמירים לעיל) הוא משום שאינו הדר. [מ"ב (ס"ק לב)]. ועל כן הוא פסול כל שבעה לדעת הרמ"א המובא להלן.

שיעור הקטימה

שיעור הקטימה הוא כבלשהו כמו לענין נקטם ראש הלולב. [בה"ל (סי' תרמה על סעי' ו ד"ה פסול)]. **קטימתו נכרת (אף למקילין לעיל)**

טעם המקילין לעיל בנקטם ראשו כי בהדס ענפיו חופין ראשו [היינו העלין] ואין קטימתו ניכרת בהן. [מ"ב (ס"ק ט)]. ולפי זה אם נקטם הראש של ההדס שהוא ראש העץ ואין שם עלים לחופף על ראשו, פסול אפילו אין לו אחר, ואפילו לא נקטם רק עלה אחד עם ראש העץ ונשאר שנים, גם כן יש לומר שפסול כי ניכר הקטימה. ומכל מקום יש אופן לתקן זאת, על ידי שיקטום גם העץ עם שני העלין עד סמוך לקן שתחתיו והוא פסול שחוזר להכשרו, (ונפשוט דכל מקום שנכשיר על ידי חיתוך, אסור לחתוך כן ביום טוב, כי הוא בכלל מתקן). [שעה"צ (אות לב). ועי' בחזו"א (סי' קמו ס"ק ג) שכת' שלפי הרמב"ן יש להכשיר אף אם קטימתו ניכרת. ועיי"ש שמצדד שהוא כשר באופן זה].

נקטם ראש אחד

צ"ע אם הפוסלים בנקטם ראשו היינו כשהיו כל שלשה בדין קטומי ראשן או אפילו אם בד אחד נקטם ראשו ג"כ פסול. [מ"ב (ס"ק לב)].

ענפים קטנים היוצאים בין הקנים

ענפים קטנים היוצאים בין הקנים צריך לקטום אותם כדי שלא יפסיקו בין הקנים (ואין לחוש בזה משום פסול נקטם כיון שאינו בראשו של ההדס) [מ"ב (ס"ק ג)], וצריך לעשות כן דוקא כשהם מפסיקים ברוב קנים של שיעור הדס [שעה"צ (אות לה)], אלא שי"א שזהו רק לדעת המחמירים בנקטם ראשו, אבל לדעת המכשירין בנקטם ראשו, אין צריך כלל לקטום הענפים האלו, ולכן המנהג שאין מקפידין על זה. ומ"מ לכתחלה נכון לקטום אותם בערב יום טוב. [שעה"צ (שם) בשם קרבנן נתנאל (פי"ק סי' יד אות ש) דלא כחחי"א (כלל קנ"א אות ח) שמשמע שלכו"ע צריך לקטום אותם]. וי"א שאין צריך לקטום אלא הענפים היוצאים בקן עצמו, אבל שבין קן לקן אין צריך. [חזו"א (סי' קמו ס"ק לא) כי מקור דין זה הוא מהר"ן ושם כתב שצריך לקטום אותם כיון שהם מפסיקים בכך שההדס אינו תלגת בחדא קינא].

הדם שנשבר עצו ועדיין מחובר

הדס שנשבר עצו, אם עדיין העץ מחובר הרי זה כשר. [כמו שמצינו לענין לולב, עיי' לעיל].

התייבש ראשו

לדעת הסוברים שאם נקטם ראשו פסול ה"ה ליבש ראשו. וטוב להחמיר במקום שאפשר באחר. [רמ"א (שם סעי' י). וי"א שביבש ראשו והיינו ביבשו העלין העליונים (ואפילו לא נתיבש העץ) אפילו א"א באחר אין לבדך עליו, אבל יש תקנה שיסיר העלין העליונים ואז כשר לכתחלה לכו"ע. [מ"ב (ס"ק לד) ושעה"צ (אות לח)].

שיעור היבשות

אינו נקרא שיבש ראשו רק בהלבינו פניו מה שאינו מצוי כלל בהדסים שגדלו באותה שנה, אבל אם כמוש קצת בלבד ואפילו עד שנפרך בצפורן אינו בכלל יבש כי אפילו בשאר עלין לא מקרי יבש באופן זה. [מ"ב (ס"ק לא)].

עלין חופין עצו

ענף עץ עבות האמור בתורה, הוא ההדס שעליו חופין את עצו, כגון שלשה עלין או יותר, בגבעול אחד. [שו"ע (סי' תרמו סעי' ג)]. כלומר בכל קן וקן ויהיו סמוכים זה לזה בעיגול אחד שאין אחד נמוך מחבירו אף על פי שכל אחד בעוקצו. [מ"ב (ס"ק י)].

ראשי העלים אינם מגיעים לעוקץ שמעליהם

י״א שהדס שראשי עליו אינם מגיעים לעוקץ העלים שמעליהם פסול. [שעריית (שם אות א) בשם מו״ק, וס״ל שלומדים זאת מלולב שבעינן שענפיו חופים ראשו וק״ו בזה שבאופן זה אינו בכלל עבות]. ויש מקילים בזה. [בכור״י (תוספת ביכורים ס״ק ח) וחזו״א (סי קמו ס״ק טו) וכן נראה מסתימת המ״ב]. ולכתחלה נכון לחוש למחמירים. [חיים וברכה (אות נט), הגרש״א זצ״ל (תורת ד׳ מינים סי י אות יח והגה לד) והגר״ש וואזנר זצ״ל (מבית לוי ח״ב תשרי תשנ״ג עמ׳ לח)].

אין העלים שוכבים על הענף

אף אם העלים לא עומדים זקופים ולא שוכבים על הענף וחופים אותו אלא מתכופפים ועומדים קצת רחוק ממנו ההדס כשר. [בכור״י (שם ס״ק יא), חזו״א (שם ס״ק א) והגרש״א זצ״ל (תורת ד׳ מינים סי י אות יט הגה לו). ועי מש״כ בזה הרש״ש (סוכה לב: ד״ה ענף)]. וי״א שמ״מ יש משום נוי מצוה אם העלים עומדים זקופים וחופים את העץ. [הגר״ש וואזנר זצ״ל (מבית לוי שם)].

הדס שוטח

אם היו שני העלים בשוה, זה כנגד זה, והעלה השלישי למעלה מהם (או למטה מהם), אין זה עבות ונקרא הדס שוטח. [שו״ע (סי תרמו סע א) ומ״ב (ס״ק יא)]. וכן אם היו שנים זה ע״ג זה ג״כ אין זה בכלל עבות האמור בתורה. [מ״ב (ס״ק יג)]. ופסול אפי׳ בשעת הדחק. [רמ״א (שם סע א)].

טעם הפסול

הדס שוטח אינו בכלל הדס כלל ופסול אפילו בשאר ימים. [מ״ב (ס״ק יג וסי תרמט ס״ק מו). ועי רמ״א (שם) שכת׳ דאיכא מאן דאמר בגמרא דכשר, ועי׳ נוהגין באלו המדינות לכתחלה לצאת באלו ההדסים המבואים ואין ג׳ נעלין בגבעול אחד, ויש מי שכתב ההדסים שלנו אין נקראים הדס שוטח, הואיל והם שנים על גב שנים ואינן כהדס שוטח המוזכר בגמרא, ולכן נהגו להקל. ועי׳ במ״ב (ס״ק טו) שכת׳ שמ״מ הירא לדבר ד׳ יטרח למצוא עבות כדן דהיינו ג׳ עלין בשוה בכל קו וקו. ועייש״ו (סי תרמט סע ג) שפסול מחמת שאינו מינו כגון הדס שוטח פסול אפילו בשעת הדחק כי יבואו לטעות לצאת בהן תמיד].

שיעור השלוש

צריך שיהיו משולשים בכל קו וקו ויהיו סמוכים זה לזה בעיגול אחד שאין אחד נמוך מחבירו אף על פי שכל אחד בעוקצו. [מ״ב (שם ס״ק ו)]. וכל שיש קו שוה לשלושת שרשי העלים (חוט המקיף) בגופו של העץ ודאי כשר. [חזו״א (חידושים וביאורים סוכה סי ה) והגרש״א זצ״ל (הליכ״ש פ״י אות י והגה יח)].

שלושת השרשים אינם נפגשים

הקו צריך לפגוש בהיקף אחד את כל שלשה השרשים, ואם שרש עלה השני נפגש עם שרש עלה השלישי, אבל שרשי העלין הראשון והשלישי אינם נפגשים, לכתחלה אינו נחשב משולש, אבל בשעת הדחק יש לש להקל בזה כי עכ״פ יש שייכות ביניהם. [הגרנ״ק שליט״א (חוט שני סוכות עמ׳ רפח)]. והשרש הוא עוקץ המחבר את העלה לענף, ובסיסו של העוקץ במקום חיבורו לענף התופס שטח מסויים על גבי הענף. [הגרנ״ק שליט״א (כשרות ד׳ המינים עמ׳ פח)].

אינם נפגשים לגמרי

שיעור הנ״ל (של חוט המקיף) אינו שיעור מוחלט אלא שבאופן זה ודאי נקרא משולש. [חידושים וביאורים (שם) בשם החזו״א]. ועל כן אף אם אין נפגשים בחוט מקיף ממש אלא פחות מזה קצת כשר. [הגרנ״ק (יבקש תורה ד׳ מינים עמ׳ 28)]. וכן אם מסתפק אם שרשי ההדס נפגשים ממש בשוה כשר. [הגרנ״ק שליט״א (חוט שני סוכות עמ׳ רפח). ודעת הגר״י זצ״ל (ד׳ מינים למהדרין עמ׳ קפא הגה כב) להחמיר מספק]. וי״א שהכל תלוי במראה העין אם נראה משולש. [הגר״ש וואזנר זצ״ל (מבית לוי תשנ״ג דיני הדס אות ב). וכן ראיתי מרבני י-ם שנוהגים לבדוק אותו ממרחק תוך כדי שמסובבים ההדס וכל שהיה נראה משולש מכשירים לכתחלה].

אורך ורוחב עלי ההדס

לכתחלה יש להדרש יאה אורך ורוחב עלי ההדס יותר מצפורן האגודל (כ-2 ס״מ). [הגרש״א זצ״ל (הליכ״ש פ״י אות יא והגה 46) לחוש לשיטת הבה״י דהדס שוטח היינו שעליו גדולים בארכן ורחבן. ועי בגילוי דעת למרשה״ם (יו״ד סי ח ס״ק כד) שכתב שהשיעור הוא כטרפז דאסא, ועייש״ו שאם הם רחבים יותר מצפורן האגודל יש לחוש דלשתיים זו הו״ל הדס שוטח. ודעת החזו״א והגר״י (תשובות והנהגות ח״ב סי שוב) שרק הדס שעליו רחבים ומשונים, אבם אם הם רחבים קצת אין קפידא].

נשרו עליו

נשרו רוב עליו

נשרו רוב עליו, אם נשתיירו שלשה עלין בקו אחד (בכל קו וקו ממנו, הנצרכים לכשרות שיעור הדס), כשר. [שו״ע (סי תרמו סע א, ד) ומה״ב (ס״ק ד)]. כלומר אם היה בכל קו וקו היוצא ממנו ז׳ עלין ונשרו מהן ארבעה כיוון שנשתייר שלשה עלין עדיין נקרא עץ עבות וכשר. [מ״ב (ס״ק א)]. אבל אם נשארו רק שנים פסול, ואין זה דומה להדס שיש בו ג׳ בקו אחד ונשאר אחד מכל קו ונשאר רק שנים שי״א שדניו שהוא כשר כמבואר להלן, כי שם נשתייר עכ״פ רוב הקו ורובו ככולו משא״כ כאן שנשרו רובם ועל כן צריך עכ״פ שישתייר שיעור עבות שע״ז נוכל להכשירו ונאמר שאף עכשיו נקרא עבות. [מ״ב (ס״ק יז). ועייש״ו (ססיק טו) שבשעת הדחק שאין הדסים אפילו שאין שלשה בקו אחד יטלם בלא ברכה].

נחסר מגוף העלים

אם נחסר מקצת העלה, אם רובו קיים דינו כשלם. [בכור״י (שם ס״ק ד) בשם הראב״ד וכן פסק הגרנ״ק שליט״א (ד׳ מינים למהדרין עמ׳ קפט)]. **נרדלולו עליה, נסמך עליה או שנחלקו**
אם נדלדלו עליו מהקנה או שנسدקו עליו או שנחלקו, י״א שזה בכלל נפרצו עליו ופסול, אם ברוב עליו הוא כך, ויש להחמיר כשיטה זו. [מ״ב (סי תרמו ס״ק ט) לעין ערבה. ועתה החזו״א (או״ח סי קמו ס״ק לב וס״ק לה). ועייש״ו שדן ה״יה אם העלים תלויים כלפי מטה שההדס פסול, ונשאר בצ״ע].

שיעור עבות

צריך שיהא עבות רוב שיעור אורך ההדס (ואפילו אינו בראשו). [שו״ע (סי תרמו סע ה)]. היינו שההדס ששיעורו הוא לא יותר מ״ב גודלין (ג״ט שהוא כ-30 ס״מ ועי׳ בזה להלן) אין צריך עבות בכולו רק ז׳ גודלין (כ-17 ס״מ) יהא עבות כלומר ג׳ עלים בכל קו, והחמשה גודלין אפילו נחסר לגמרי שנשרו עליו או שלא היו עבות דהיינו שהיו עליו שנים ע״ג שנים או שתים ואחד כיוון שרובו היה עבות כשר. [מ״ב (ס״ק יח)]. וי״א שאין צריך שהרוב יהיה ניכר לעיניים, אלא מספיק במשהו יותר מחצי. [ברכ״י (אות ה)]. וי״א שצריך דוקא רוב הנראה לעין. [בחי״ח (אות לח), וכתב שכן משמע מהמ״ב (שם). וכן הקפיד הגר״י זצ״ל (ארחות רבנו ח״ב עמ׳ רמט)].

נשר עלה אחד מכל קן ברוב שיעור אורך ההדס

הדס שהיו בכל שיעור ארכו ג׳ עלים בכל קו, ונשר עלה אחד מכל קו ברוב שיעור אורך ההדס, יש מכשירין כי נשאר שנים בכל קו רובו ככולו וכמו שמכשירים בנשרו מקצת עליו מאורכו של ההדס, ויש פוסליו, ועל כן אין להקל אלא במקום הדחק. ודוקא כשנשארו עכ״פ שני עלין בכל קו כי יש רוב עכ״פ, אבל אם נשרו שני עלין ברוב שיעור אורך ההדס פסול לכו״ע (ובמקום שנוהגין לצאת בהדסים של שנים ע״ג שנים כמבואר לעיל אם נשר עלה אחד מכל קו ברוב שיעור אורך ההדס פסול לכו״ע דלא נשאר רובא). [מ״ב (ס״ק יח)].

רוב הקינים משולשים אך רוב אורך הדס אינו משולש

אם רוב הקינים משולשים אך רוב אורך הדס אינו משולש, י״א שכיון שרוב אורך ההדס מגולה ההדס פסול, אמנם אם נשרו רוב הקינים שלמעלה אך עדיין רוב אורך ההדס נשאר עבות יש לצדד שהוא כשר (כי י״ל שהולכים אחר רוב אורך ההדס ולא אחר רוב הקינים). [חזו״א (שם ס״ק ד)]. וי״א שצריך שגם רוב אורך ההדס וגם רוב הקינים יהיו משולשים. [הגר״ש וואזנר זצ״ל (מבית לוי שם אות א)].

רוב מפוזר

אם היה רוב שיעור ההדס עבות אף שהוא גדול מאוד לא צריך שיהא רוב גדלו עבות אלא רוב שיעורו כמבואר לעיל. [בה״ל (שם על סע ה) ע״פ הב״ח]. ויש מסתפקים אם מועיל באופן זה אפילו אם הם מפוזרים באורך ההדס או שדוקא אם הם עכ״פ במקום אחד. [בה״ל (שם) בשם הפמ״ג (מ״ז ס״ק ט)]. ויש מקילים בזה. [בה״ל (שם) בשם הבכור״ן]. ולמעשה יש לחוש לדעה הראשונה. [כן משמע מהבה״ל. וכן נקט הגרש״א זצ״ל (תורת ד׳ מינים סי י הגה יא) אף בדעת הבה״ל. והשבט הלוי (ח״י סי פב) שאין להקל בזה כי בכה״ג אינו בכלל עבות. ועי מש״כ החזו״א (שם ס״ק יא-יב) בדעת הבכור״ן]. ומ״מ אף למחמירים כל זה כשהדס ארוך יותר משלש טפחים והרוב מפוזר גם מחוץ לג״ט, אבל אם הרוב הוא תוך ג״ט (אפילו מפוזר) כשר. [הגר״י (ד׳ מינים למהדרין עמ׳ קצח) והגר״י זצ״ל (ארחות רבנו ח״ב עמ׳ רמט)].

מצוה שיהיה כולו עבות

למצוה צריך כל שיעור אורך ההדס שיהא עבות, אבל אין זה מעכב. [שו״ע (סי תרמו סע ה) ועי בשע״צ (אות יט) שציין לדעת הגאונים דס״ל דאפי נשר עלה אחד מכל שיעור אורך ההדס נמי פסול].

יבש | כמוש | כבוש

יבש או כמוש

יבשו עליו, פסול, כמוש, כשר. [שו״ע (סי תרמו סע ו)]. ופסול יבש הוא משום שאינו הדר ועל כן לבני אשכנז פוסל כל שבעה. [בה״ל (שם) ע״פ הבכור״י. ועייש״ו בבה״ל (על סע י ד״ה במקום) ובשע״צ (סי תרמט אות ג)].

שיעור היבשות

שיעור היבשות, אפילו אם נפרד בצפורן, אם עדיין ירוקים הם, כשר, ואינם נקראים יבשים, אלא כשילבינו פניהם. [שו״ע (סי תרמו סע ז). ועי במ״ב (ס״ק כ) שכת׳ דהיינו שילבינו פניהם לאחר שנפרד בציפורן. ובאמת אינו מצוי במציאות שילבינו פניו ולא יהיה נפרד בצפורן וא״כ כשנתלבן פניהם ודאי יבש הוא. ומי שאינו בקי בזה השיעור משמע בתמים דעים שיכול לשער ע״י שישרה אותם יום או יומים במים דאם יחזור לכמות שהיו במשומשון ובמראהיהן עדיין לחים הם ואם לאו הם יבשים, ע״כ].

יבש עץ ההדס

י״א שביבש עץ ההדס אפי העלים הם עדיין ירוקים פסול. [מ״ב (ס״ק כ) בשם הפמ״ג]. וי״א שביבשות העץ לא שייך פסול כלל. [מ״ב (ס״ק כ) בשם בכור״ן]. וראוי לכתחלה להקפיד בזה. [הגרש״א זצ״ל (תורת ד מינים סי יא אות ד והגה ו) ע״פ דברי השע״צ (שם אות לג)].

יבשו רוב עליו ונשתייר בראש כל בר קן אחד

יבשו רוב עליו ונשתייר בראש כל בד מהג׳ בדין קן אחד ובו ג׳ עלין לחין, כשר. [שו״ע (סי תרמו סע ח) בדעה הראשונה]. כי ע״י הג׳ עלין לחין שבראש הבד חל שם הדר על כל ההדס. [מ״ב (ס״ק כא). ועייש״ו (ס״ק כב) שלפי המבואר בסי תרנ״א שבשעת הדחק די בוד הדס אחד גם בעניינינו די כשיהיה בראשו קו אחד של ג׳ עלין לחין]. וי״א שאפילו אם משלשה של קן אחד יבשו שנים, ולא נשאר כי אם אחד לח, כשר, והוא שיהיה העלה שהוא מורכב על שניהם, וזה מועיל אף אם הקן אינו בראש ההדס. [שו״ע (שם) בשם יש מפרשים ומ״ב (ס״ק כג)]. ומ״מ צריך שישתייר שלשה קנין ובכל קו עלה אחד לח בראשו. [מ״ב (ס״ק כד)]. והלכה כדעה הראשונה. [מ״ב (ס״ק כו)].

כמוש

אם אותם עלים שלא יבשו הם כמושין, יש פוסלין ויש מכשירין. [שו״ע (סי תרמו סע ו)]. ולמעשה ביום הראשון שהוא דאורייתא ראוי להחמיר כי הוא ספק תורה ובשאר הימים שהוא דרבנן ספק דרבנן להקל. [מ״ב (ס״ק כז). ושמענו ממומחים שניתן לרענן את עלי ההדס ע״י נתינתם תוך מים עם קצת אקונומיקה למשך שעה שעתיים (ולא יותר שלא יאבד השלוש)].

עליו נכפפים

הדס שעליה נכפפים כשר. [הגרש״א זצ״ל (הליכ״ש פ״י אות טו). ועי בחזו״א (סי קמו ס״ק לה)].

ערבה ערבה

ערבה אמורה בתורה

כתוב בתורה ״ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל״. וערבי נחל האמור בתורה, הוא מין ידוע הנקרא כן. [שו״ע (שם)]. וזה נתפרש מפי משה רבנו עליו השלום הלכה למשה מסיני. [חיי״א (כלל קמח אות ב)].

כמה ערבות צריך ליטול

צריך ליטול ב׳ ערבות. [שו״ע (סי תרנא סע א)]. ואם נטל בד אחד של ערבה צריך לחזור וליטול ולברך. [מ״ב (ס״ק א) ע״פ הכרבי״י בשם הבית דוד]. וי״א שלא יחזור ויברך באופן זה כי יש סוברים שבשעת הדחוק שינוצאים יד״ח בבד אחד כמו לענין הדס. [ניסף אומץ (סי ה) הובא בכה״י. בכור״י (ס״ק ב). וכן הביא בהכלות חג בחג (אות ז) ע״פ הרמב״ן (הלך לולב)].

סימני כשרות

ערבה האמורה בתורה עלה שלו משוך כנחל, ופיו (חודו) חלק, וקנה שלו אדום. [שו״ע (סי תרמו סע א)]. וזה נתפרש מפי משה רבנו עליו השלום הלכה למשה מסיני. [חיי״א (כלל קמח אות ב)]. ואם חסר אחד מסימנים אלו פסול. [מ״ב (ס״ק ב) בשם הפמ״ג]. ומכל מקום אין מצוי זה בלא זה. [מ״ב (שם) ע״פ הבכור״ן]].

קנה ירוק

ערבה אמורה בתורה קנה שלו אדום כנ״ל. ואפי בעודו ירוק, כשר. [רמ״א (שם)]. וכל שאינו לבן ממש בכלל אדום ואע״פ שהוא ירוק מאחר כשהשמש מכה בו הוא נעשה אדום בכלל אדום הוא. [מ״ב (ס״ק ב)].

צפצפה

יש מין אחד דומה לערבה, אלא שעלה שלו עגול ופיו דומה למסור, וקנה שלו אינו אדום אלא לבן, וזהו הנקרא : צפצפה, והיא פסולה כל שבעה. [שוי"ע (סי' תרמו סעי' א), ומש"כ שהיא לבנה כן הוא בגמ' סוכה (לד.) ובפוסקים]. ופסול זה הוא מן התורה כי איננה בכלל ערבה כלל. [מ"ב (שם סי"ק ד)]. ופסולה אף בשאר הימים. [מ"ב (סי' תרמט ס"ק מו). ועי' במג"א (סי' תרמו מ"ז סי"ק א) שנקט שאם אין לו ערבה אחרת יקח צפצפה הגדלה על הנחל בלא ברכה. וכן דעת הברורי" (סי"ק ג)]. ועי' בסמוך.

יש לה תלמים קטנים

יש מין ערבה שאין פי העלה שלה חלק ואינו כמסר, אלא יש בו תלמים קטנים עד מאד כמו פי מגל קטן, ומי"מ כל שאר סימנים של ערבה כשרה יש לה, וזה כשר. [שוי"ע (סי' תרמו סעי' א) ומ"ב (סי"ק ח)]. וערבה שיש בעליה פגימות קטנות ביותר, המנחה להכשירים לכתחלה. [הגרשז"א זצ"ל (פ"י אות יג)]. והחזו"א נהג להכשיר ערבות הירקון (שהם ערבות נחל) ולברך עליהן, אע"פ שפגימותיהן גסות יותר מערבות מוצא שיש בהן תלמים קטנים עד מאוד.

לספר ארבעה מינים והלכות חג בחג (פ"י אות א).

ערבי נחל

רוב מין הערבה גדל על הנחלים, לכך נקראו ערבי נחל, ואפילו היה גדל במדבר או בהרים, כשר. [שוי"ע (סי' תרמו סעי' א)]. וי"א שיותר טוב לכתחלה ליקח מאותן הגדילים על הנחל אכן י"א שאין צריך לדקדק בזה. [מ"ב (סי"ק ג)]. וכן המנחה להקל בזה. [כן הוא בפוסקים המובאים בב"י ונו"כ. והבכורי" (שם ססי"ק ב) כתב דנרא' שאם יש שניהם לפניו טוב יותר ליקח הגדלה על הנחל].

נשרו רוב עליה

נשרו רוב עליה, פסולה. [שוי"ע (סי' תרמו סעי' ג). ועי' בחזו"א (או"ח סי' קמו סי"ק ב) שהדבר תלוי ברוב מנין העלין שבעץ. ועי' בטור (שם) שהביא בשם העיטור דאפי' לא נשתייר אלא עלה א' בבד א' כשרה. והבי"ח (שם) כתי' שכן דעת הראי"ז. ועי'כ אם לו ערבה אחרת יקח עכ"פ ערבה כזו בלא ברכה]. ורוב הוא בשיעור ג"ט של ערבה. [מ"ב (סי"ק ט) ע"פ הבכורי" (סי"ק ו)]. ואם היא ארוכה יותר מכשיעור ונשרו העלים כשר אם נשארו רוב העלין בצרוף העלין שלמטה. [בכורי" (שם) וכתב ע"פ דבריו בסי' תרמ"ו שכת' כן לענין הדס]. אף אם הם מפוזרים בערבה שאורכה יותר משלש טפחים. [הלכות חג בחג (פ"י הגה ה"12)].

מטע הפסול

פסול של נשרו רוב עליה י"א שהוא משום שעז"ז אין שמו עליו וסול כל שבעת הימים. [מ"ב (סי"ק ז) בשם הריטב"א]. וי"א שגם זה בוא משום הדר ולבני אשכנז יש להחמיר לפוסלם על שבעה. [מ"ב (סי"ק ז) ע"פ משמעות הרי"ו. ועי' בשעח"צ (אות ז) שפקפק בדברי הריטב"א].

נשרו מקצת עליה

נשרו מקצת עליה, כשרה. [שוי"ע (סי' תרמו סעי' ג)]. וי"א שמ"מ לכתחלה אין כדאי ליקח אותה. וי"א שכשרות אף לכתחלה. אכן כיון שערבות מצויות טוב להדר לכתחלה גם בזה. [מ"ב (סי"ק יא)].

נקטם ראשה

נקטם ראשה, פסולה. [שוי"ע (סי' תרמו סעי' ג)].

ענפים קטנים יוצאים מבין עלי הערבה

אין צריך לקטום את הענפים הקטנים היוצאים מבין עלי הערבה. [הגריי"ק זצ"ל (ארחות רבנו שם)]. ואם נקטמו ענפים הללו אין בהם משום פסול של קטום. [כן הדין לענין הדס כמ"ש המ"ב (סי' תרמו סי"ק לב) וה"ח הכא].

נדלדלו עליה, נסדקו עליה או שנחלקו

אם נדלדלו עליה מהקנה או שנסדקו עליה או שנחלקו י"א שזה בכלל נפרצו עליה ופסולה וכז"ז היינו אם ברוב עליה הוא כך, ויש להחמיר כשיטה זו במקום שהערבות מצויות. [מ"ב (סי"ק ט)].

עליה נכפפים

ערבה שעליה נכפפים כשרה. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פ"י אות טו). ועי' בחזו"א (סי' קמו סי"ק לה)].

יבשה

ערבה שיבשה פסולה. [שוי"ע (סי' תרמו סעי' ב)]. ויבש נקרא משכלה הירקות והלבינה לגמרי, אבל אם ירוקה אפילו נפרך בצפורן כשרה. [בכורי" (סי"ק ג) בשם תמים דעים (סי' קלב) הובא בשעח"צ (אות ח)]. ואם ראשי עליה נשרפו מהחוס כשרה. [הגרנ"ק שליט"א (חוט שני סוכות פט"ז אות א)].

מטע הפסול

פסול זה (יבשה) הוא מטעם הדר, ועל כן לבני אשכנז יש להחמיר אף בשאר הימים. [מ"ב (סי"ק יא)].

יבש קנה של הערבה

עי' מש"כ בזה לענין הדס.

שיעור הפסול

פסול יבש הוא כשיבשו רוב עליה ברוב שיעור הערבה (ושיעור ערבה יתבאר להלן). [מ"ב (סי"ק ו טו)].

כמושה

ערבה כמושה כשרה. [שוי"ע (סי' תרמו סעי' ב)]. וי"א שמ"מ לכתחלה אין כדאי ליקח אותה. וי"א שכשרות אף לכתחלה. אכן כיון שערבות מצויות טוב להדר לכתחלה גם בזה. [מ"ב (סי"ק יא)].

נקטם ראשה

נקטם ראשה פסולה ויש מי שמכשיר. [שוי"ע (סי' תרמו סעי' ב)]. והעיקר כהמחמירים. [מ"ב (סי"ק יב)]. והיינו שנקטם עצה אבל בנקטם עליה אף שהוא מראשה אין חשש. [מ"ב (סי"ק י)]. ופסול זה הוא מטעם הדר. [מ"ב (סי"ק י)].

ערבה כפופה

ערבה כפופה, כשרה. [בית דוד (סי' תיא) הובא בבית השואבה (לתרוע סי' עח). וכן נקט בהלכות חג בחג (פ"י אות טו)].

לבלוב

ערבה שבתלישתה מן העץ אין בראשה העלה המכונה "לבלוב", אין דינה כקטומה וכשרה. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פ"י אות יד והגה כג 561) אלא שמ"מ מנהג ירושלים לדקדק בזה וכן הוא זצ"ל הקפיד ע"ז. אולם הגריי"ק זצ"ל (ארחות רבנו ח"יב ע' נרג) לא הקפיד על זה]. ומי"מ אם נפלה אחר תלתנה אין להכשיר, ומי"מ מסתמא א"צ לחוש לכך ותולים שנקטם בדרך גידולו כמצוי. [שם].

פסול כבוש בערבה

עי' מש"כ בזה בפסול כבוש בהדס.

מורכב

ערבה מורכבת פסולה. [כמו שמצינו לענין הדס. וכ"כ בהלכות חג בחג (שם)].

תלישת ערבות בחול המועד

מותר לתלוש ערבות למצוה בחוה"מ, אף כדי למוכרן לאחרים. [הגרשז"א זצ"ל (שש"כ פס"ז הגה קעט והליכ"ש פ"י אות לד) כי ניכר שקוטפם לצורך הלולב או ההושענא להושענא רבה דמי לצורך או"ינ שמותר אפילו בשכר].

✪ אתרוג ✪

אתרוג האמור בתורה

כתוב בתורה ”ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל” וקבלו חז"ל דפרי עץ הדר זהו אתרוג שטעם עצו ופריו שוה. (מ"ב (הקדמה לסי' תרמה)).

וזה נתפרש מפי משה רבנו עליו השלום הלכה למשה מסיני. [חיי"א (כלל קמו אות ב)].

שיעור פסול הדר ופסול חסר

כל שינוי מראה (כגון שחור ולבן) פוסל בחוטם בכלשהו, וה"ה שאר פסולין שהם משום הדר. [מ"ב (שם)]. אולם שאר פסולים אינם פוסלים בחוטם בכלשהו. [בנה"ל (על סעי' יב ד"ה שינוי) וכתב דזה לא כהר"ן שנקט שבין נסדק בין חסר בין נקף ונשאר גוון האתרוג הכל פסול בחוטמו בכלשהו ופסול כל ז', ועי' מש"כ להלן לענין פסול נסדק. אולם החזו"א (או"ח סי' קמו סי"ק ה) החמיר כדעת הר"ן שחסר כלשבו בחטמו פסול. ועי' מש"כ להלן לענין פסול חסר בשאר הימים]. ועי' בסמוך.

פסול הדר ופסול חסר שלא ניכרים לעין

אינו פוסל בחוטם בכלשהו אלא כשנראה לכל, אבל אם אין נראה לעין מחמת דקותו ובחסתכלות מרחוק אינו נראה אינו פוסל, וזה לפי מרחק כדרך בני"א להחזיק האתרוג בידם. [מ"ב (סי"ק מו) ע"פ המבי"ט (ח"ג סי' מט). וכן פסק הגרשז"א זצ"ל (תורת ד' מינים סי' כג הגה כג)]. ויש מי שמחמיר שאם רואים בקרוב בלא הסתכלות פסול. [נחו"א (סי' קמו סי"ק ה ד"ה מש"כ)]. אולם פסול חסר פוסל אף אם אין הנקב נראה אלא ע"י שימת עין והתבוננות, כי אף באופן זה אין הלקיחה תמה. [רע"א (כתבים סוף ספר ד"ח)]. ועי' מש"כ עוד בזה בריש הלכות אלו בכשרות המינים].

הסתכלות באמצעות זוכיית מנגרלת

עי' מש"כ לעיל בכשרות חד' מינים.

פסול הדר ופסול חסר בשאר הימים

עי' מש"כ לעיל בכשרות חד' מינים.

מהו חוטמו של האתרוג

חוטמו של האתרוג הוא מקום שמתחיל להתקצר ולהתחדד כלפי ראשו. [רא"ש (פ"ג סי' כ)]. וי"א שחוטמו היינו למעלה קרוב לשושנתא. [רמב"ם (פ"ח ה"ז)]. וי"א שעובי גבהו של האתרוג הוא נקרא חוטם. [רש"י (לה: ד"ה ובחוטמו)]. והעיקר כדעה הראשונה. [שוי"ע (שם סעי' ט)]. ומי"מ יש לחוש אף לשיטה האחרונה אם לא במקום הדחק שבודאי יש להקל גם ביום ראשון ולברך עליו. [בנה"ל (שם ד"ה ממקום)]. ומש"כ שם הבה"ל שהיה נראה דהחוטם הוא מחצי האתרוג ולמעלה היינו באתרוגים שהיו מצויים בזמנם שהחוטם היה מתחיל לכל הפחות באמצע האתרוג ולא כברוב האתרוגים בזמננו. ועי' בחזו"א (או"ח סי' קמו סי"ק ה ד"ה הא) שצירף דעת הרמב"ם].

מצד אחד מתחיל להתקצר ומצד אחר הוא שווה

אם בצד אחד מתחיל השיפוע ובצד השני עדיין שווה, מסתכלים בכל צד לפי מקום שיפועו. [שבט הלוי (ח"ח סי' קג) כי רק במקום השיפוע נראה יותר לענין]. ויש מי שאומר שממקום השיפוע נחשב חוטמו גם בצד השני. [הגרשז"א זצ"ל (תורת ד' מינים סי' כג הגה יט) כי כשתתחיל השיפוע מצד א' גם הצד השני נראה יותר לעניינם].

חסר

ניקב

אתרוג שניקב נקב מפולש כלשהו אפילו אינו חסר מן האתרוג כלל (כגון שניקב ע"י מחט), פסול, ושאינו מפולש, אם היה כאיסר (קוטר של כ- 23 מ"מ שהוא שטח של כ - 4.1 ס"מ רבוע [מדות ושיעורי תורה פ"ט אותיות כ – כב]) אפילו אין בו חסרון (כגון שתחב בו יתד רחב), פסול, ואם חסר כלשהו, פסול. וי"א שגם בנקב מפולש צריך חסרון משהו, ושאינו מפולש, בחסרון כאיסר. [שוי"ע (סי' תרמח סעי' ב) ומ"ב (סי"ק ו-ז). ודעת הבכורי" (סי"ק יא) שאם הנקב פחות מכאיסר אבל בפנים נחטט עד שהתרחב לכאיסר שבעת הדחק הוא כשר. וכתב החזו"א (שם סי"ק ד) שמפולש יתכן שהוא עד שיתניקב קצרים הדק העוטף את הזרע]. והעיקר כדעה הראשונה. [כן מבואר בשי"ע וברמ"א (שם). וכן הוא במ"ב (סי"ק ח טו)].

ביו"ט שני

ביו"ט שני (וכי"ש בשאר ימים) כל שאינו מפולש ואינו חסר בכאיסר אפשר לברך עליו. [מ"ב (סי"ק ח)].

נקב מרובע או ארוך

אם הנקב מרובע או ארוך רואין אי כשמעגלים אותו מגיע לשיעור איסר פסול. [מ"ב (סי"ק ו - ז)].

נקב מפולש בעובי האתרוג

י"א שנקב מפולש לא נקרא אלא כשניקב ברוחב האתרוג מעבר לעבר אפילו שלא כנגד חדרי הזרע, אבל כשניקב בעובי שלו מצד א' לאורך האתרוג מעוקצו כלפי חוטמו ואינו מגיע לחדרי הזרע בזה לכל הדעות לא נקרא מפולש. [מ"ב (שם סי"ק ג). ודעת החזו"א (סי' קמו סי"ק ד) שאין נקב מפולש פוסל אף אם ניקב לרוחבו של האתרוג אם אינו כנגד חדרי הזרע]. ואם האתרוג עשוי בליטות בליטות וניקב אחד מן הבליטות מעבר לעבר, ודאי לא נקרא מפולש וכשר כשאין בו חסרון. [שעח"צ (אות ז)].

נקב מפולש במקום הקצר

י"א שאם ניקב האתרוג במקום הקצר שלו, אפי' ניקב מעבר לעבר, זה לא נקרא מפולש וצריך אף לדעה ראשונה שיהיה בו חסרון, אבל יש חולקים שאף שהוא שלא כנגד חדרי הזרע, כיון שעכ"פ הוא מנוקב מעבר לעבר הוא בכלל מפולש. וכן עיקר. [שעה"צ (שם אות ה)].

נקבים שנעשו באילן

נהגו להכשיר הנקבים שנעשו באילן על ידי קוצים, אע"פ שיש בהם חסרון, שזהו דרך גדילתן. [רמ"א (שם סעי' ג)]. כלומר לפעמים נראה באתרוג שהיה בו נקב בעודו במחובר אלא שנקרם עליו עור ובשר מלמעלה בזה יש להתיר, אבל אם אנו רואים שלא נקרם אלא יש שם נקב וחיסרון אע"פ שנעשה ע"י קוצים בדרך גדילתו פסול אע"פ שאינו מפולש (לסברא הראשונה הנ"ל). [מ"ב (סי"ק ז)].

ספק חסר

אם יש ספק אם יש חסרון, הולכים לקולא כיון שיש מכשירים אפי' אם יש בודאי חסרון כל שאינו מפולש ואין החסרון ככאיסר, וסומכים על דעה זו במקום ספק, ואפילו אם ספק לו אולי הגיע פילוש הנקב עד חדרי הזרע ג"כ יש להכשיר שכל שאינו ברור לנו שהגיע עד חדרי הזרע יש לסמוך על דברי האומרים שאפילו אם הגיע לחדרי הזרע אינו נקרא נקב מפולש ואינו פוסל א"כ יש בו חסרון. [מ"ב (סי"ק יא). ועי' בחזו"א (או"ח סי' קמו סי"ק ה ד"ה הא) שאף לשיטתו שיש להחמיר בחסר שהוא בחוטם במקום ספק מקילינן, דדלמא הלכה כהר"צ גיאות שאין חוטמו אלא חודו].

חסרון שאינו נראה לעין

עי' מש"כ בזה בהלכות לולב.

יצא מיץ האתרוג

אתרוג שיצא ממנו מיץ אין בו משום פסול חסר. [חזו"א (סי' קמו סי"ק ה ד"ה מוחל)].

חסר בפיטם

אם יש חסרון בפיטם מעל המשחו הסמוך לגומא של האתרוג, כשר. [ספר תורת ד' מינים (שו"ת סי' כה אות א) משום שלא גרע מאתרוג שנפל לו הפיטם שאם ניטל רק מה שלמעלה מן האתרוג כשר. אלא שעיייש במי"ב שכתב שטוב להדר אם חסר אפילו חלק מהפיטם, ולכאוי ה"ה הכא]. ומי"מ אם הפיטם הוא מבשר האתרוג כמו שמצוי באתרוגים שבארץ ישראל פסול. [נעי' כה"ח (סי' תרמח אותיות מו ומח). וכן דעת שאר הפוסקים כמבואר להלן].

נקלף

נחסר הגליר

אם נקלף הקליפה החיצונה של האתרוג, שאינו מחסרו אלא נשאר ירוק כמות שהוא, אם נקלף כולו, פסול, אם נשאר ממנו כלשהו, כשר, ויש אומרים שצריך שישתייר כסלע (לחזו"א כ- 3.2 סי"מ לגר"ח נאה כ- 2.66 ס"מ [שיעורי תורה פי"ט אות טו]). [שו"ע (סי' תרמח סעי' ו). ועי' בחזו"א (סי' קמו ס"ק א ד"ה ובמי"ב) שכתב שנקלף כולו פירושו נקלף אף כל עובי הקליפת].

הגליר מזהר

י"א שקליפה החיצונה היינו הקליפה הדקה שהיא כמין גלד על האתרוג ואין כאן חסרון בגופו של אתרוג כלל. [מ"ב (ס"ק כד)]. כי כמה קליפות באתרוג, אחת קליפה דקה מאד, ולפנים ממנו היא הקליפה ירוקה עבה קצת שיש בה חריפות כשאוכלין אותה, ואחר כך מתחיל בשר האתרוג שהוא לבן, ולפנים ממנו יש כמו עגול ובו מונחים גרעינין וזה נקרא חדרי הזרע, וכאן מדובר בקליפה העליונה שהיא דקה כגליד שאינו מחסרו מגוף האתרוג. [שעה"צ (אות כז)]. וי"א שגם אם נקלף מהקליפה הירוקה העבה (שהיא מתחת הקליפה הדקה), אינו חסר, ואם חסר מחלק הלבן (שהוא תחת קליפה הירוקה) פסול. ועל כן אם נשאר חלק מעובי קליפה הירוקה ומראהו ירוק אין זה חסר, אבל אם מראהו לבן, יש לחוש שנחסר ממנה והוא חסר. [חזו"א (א"וח סי' קמו ס"ק א)]. ולמעשה יש להחמיר כשיטה הראשונה.

נקלף ויש שינוי מראה

אם מקום הנקלף הוא משונה במראיתו ממראה האתרוג אפילו אם נקלף רק רובו פסול וכ"ז דוקא כשנקלף הכל ביחד, אבל אם נקלף בשנים ושלשה מקומות אפילו במיעוט האתרוג אם אינו דומה לשאר האתרוג פסול שהוא כמנומר, ואם נקלף במקום חוטמו כשאינו דומה מקום הקליפה לשאר האתרוג אפילו בכלשהו פסול. [מ"ב (ס"ק כ)].

השתנה למראה כשר

י"א שאין להחמיר בכל זה רק אם נשתנה מקום הקילוף למראה פסול כגון שחור ולבן אבל אם הוא מראה כשר אין לפסלו ובשעת הדחק יש לסמוך על זה. [מ"ב (שם). ועי' בחזו"א (סי' קמו ס"ק ב ד"ה ולדעת) שכתב ששינוי מראה הוא דוקא כשהשתנה מראה האתרוג ממש, אבל אם רואים בשר הלבן של האתרוג שזה צבעו הטבעי אינו פסול מדין שינוי מראה אלא משום חסר. ועי' עוד בזה להלן בדיני שינוי מראה].

ניטל הדר ונפל העוקץ

ניטל הדר

ניטל דדו של האתרוג שהוא עץ שראש הפיטם עליו, פסול. [שו"ע (סי' תרמח סעי' ז)].

מטע הפסול

י"א שפסול לו הוא משום חסר ועל כן הוא כשר בשאר הימים. [מ"ב סי' תרמ"ח (ס"ק ל). וכו' המ"א (סי' תרמט ס"ק יז) בכה"ג הוא חסר אף למקילין עד שחסר כאיסר כי החיסרון דכאן הוא בראש האתרוג]. וי"א שהוא משום הדר, ועל כן אין להקל בו כל שבעה. [מ"ב (סי' תרמט ס"ק לו) בשם המ"א וסותר למש"כ בסי' תרמ"ח לפסול בזה מטעם חסר]. ולמעשה אם א"א למצוא אחר יש לסמוך על המקילין. [מ"ב (שם) כי בלא"ה רוב הפוסקים סוברים כהרמב"ם שאף אותן שפסולין משום הדר כשר בשאר יומין]. ומי"מ אין לברך באופן זה אלא אם כן יצטרף עוד ספק להקל בזה. [מ"ב (שם)].

מה בכלל ניטל דדו (הפיטם)

י"א שניטל הדר (הפיטם) פירושו שניטל העץ אף מה שתקוע בתוך האתרוג ונעשה שם כמו גומא ולפיכך פסול, אבל אם ניטל רק מה שלמעלה אין להחמיר. [מ"ב (ס"ק ל) בשם הטי"ז]. וי"א שאפילו אם לא ניטל רק למעלה מן האתרוג פסול. [מ"ב (שם) כי מן הפוסקים]. וי"א שאם נשאר מן העץ למעלה מן האתרוג כלשהו אין להחמיר בזה. [מ"ב (שם) בשם המ"א]. ולמעשה אם חסר גם מקצת מן העץ אף שיש עוד קצת עץ למעלה מן האתרוג טוב להדר ליקח אחר אם אפשר לו. [מ"ב (ס"ק לא)]. ואם ניטלה פטמנו ונעשה גומא ואין אחר בעיר יכול לברך עליו אפילו ביום ראשון. [מ"ב (ס"ק לג)].

הדין בזמננו

האתרוגים שבאר"י אין הפיטם עצית אלא מבשר האתרוג ועי"כ אם חסר ממנו דינו כבשר האתרוג ונפסל בכל אופן מדין חסר (מלבד הפסול של הדר למחמירים לעיל). [הגרש"י"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י אות יט). וכן הוא בכה"ח (שם אותיות מו ומח), הגרש"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י אות יט) והגרשי"א זצ"ל (מעדני שלמה כמי' צה הגה מג). וכן שמענו מתלמידי הג"ר משה הלר זצ"ל. ולפי המומחים הפיטם מתיישב דרך העוקץ (מקום שהאתרוג מחובר לעץ), ועי"כ ע"מ למנוע יבשות הפיטם מומלץ לסתום העוקץ ע"י שעוה וכדו'].

רוב הדר התנתק ממקום חיבורו

אם מיעוט הדר התנתק ממקום חיבורו האתרוג כשר, אבל אם רוב הדר התנתק י"א שהוא פסול משום רובו ככולו. [חיים וברכה (אות רמד) ע"פ בית אפרים (א"וח סי' א). ובערוגת הבושם (א"וח"ח סי' קצג) מסתפק בזה ומסיק שביי"ט ראשון לא יברך עליו]. וי"א שאם אינו עומד להיתלש הוא כשר. [שבות יעקב (ח"א סי' לה) כי עיקר הטעם שאין לברך בניטל דדו משום שהוא כחסר, וכל שעדיין דבוק בו ומחובר במקצת עדיין שלימה ותמה אקרי. והשד"ח (ח"ו מע' ד' מינים סי' א אות ח) הביא בשם הזכרנו לחיים בשם בצפיחת דבש (סי' לה) שהדבר תלוי אם כשאוחז בו עולה האתרוג עמו, עי"כ. אלא דלפי הסוברים שהפסול בניטל הדר הוא משום הדר יש לעיין אם השבי"י יקל]. ולמעשה יש להחמיר בזה. [כי אף לשבוי"י הוא משום שאין חסרון אבל לפי הטעם של הדר שמעמ שיש לפסול. ועי' בשד"ח (מע' הלמ"ד) כלל קמא אות יח) שמפקפק על סברת הזכרנו לחיים הנ"ל].

נטלה השושנתא

יש פוסלים אם נטלה השושנתא (הראש שעל הפיטם), וטוב להחמיר כדעה זו במקום שאפשר ליקח אתרוג עם שושנתא. [רמ"א (שם סעי' ז)]. אבל אם יש לו אתרוג נאה יותר בלי שושנתא אין להחמיר בזה. [מ"ב (ס"ק לא)]. ואם נחסר רק מקצת מהשושנתא אין בזה כלום.

[בכור"י (ס"ק כח)].

נטלה השושנתא עם חלק מהעץ

אם מלבד השושנתא נפל גם מקצת מהעץ של הפיטם, אף שיש עוד קצת עץ למעלה מן האתרוג טוב להדר ליקח אחר אם אפשר לו כי יש מחמירין גם באופן זה. [מ"ב (ס"ק לא)].

להחברו ע"י קיפם או דבק

יש מי שאומר שמה שכתבו הפוסקים שבניטל דדו פסול היינו בניטל הדר ואינו בעולם וא"א לחברו, אבל אם אפשר לחברו ע"י מחט או כיוצא בזה ואינו ניכר מותר ליטלו ביום השני ולברך אך ביום ראשון יש להחמיר. [בית יעקב (סי' קמב) הובא בבאר היטב (סי' תרמח אות טו)]. ודעת רוב הפוסקים שחיבור לא מועיל בכל אופן זה ופסול כל הימים (לפוסלים משום חדר). [שבוי"י (שם)]. עיייש שחשיג על הבית יעקב וכתב כי כל היכא דבעינן מדאוי לקיחה תמה ושלימה כל שאינו מחובר בו בתולדתו חברו ע"י ד"א ודאי ל"ש חבר דלהוי מיקרי שלם ותמה. וכן דעת הא"ר (אות יד) והשע"ת (סי' תרמח אות טו). ועי' במי"ב (סי' שסו ס"ק מז)].

לא היה לו דר (פיטם) מעולם

כל זה דוקא כשהיה לאתרוג דד (פיטם) וניטלה או נפלה, אבל אם לא היה לו דד מעולם, כשר. [רמ"א (שם סעי' ז). ועיייש שכתב שכן רוב האתרוגים שמביאים במדינות אלו. ועי' להלן]. כיון שכך היא ברייתן וזהו דרך גידולן אין לכנותם בשם חסרים או שאינן הדר. [מ"ב (ס"ק לב)].

נפל הדר על העץ

בזמננו האתרוגים גדלים תמיד עם פיטם, אלא שבדרך כלל הם נופלים בזמן שהאתרוג על העץ (ואלו שיש להם פיטם אף אחר קטיפתם מהעץ פעמים רבות הוא מחמת שעוברים ריסוס מיוחד), ומי"מ הם כשרים לכתחלה, כיון שכן הוא הדרך, ואין חילוק בין נפל בתחילת גידולו ממש לנפל בהמשך הגידול. וכן המנהג. [הגרש"א זצ"ל (שם פי"י אות יח והגה כח). והשבט הלוי (ח"א סי' קעז) כתי' ללמד זכות על המקילים כיון שהם מתיבשים ונופלים בדרך הטבע ולא מפני איזה ריעותא]. וי"א שרק אם הפיטם נפל בעוד האתרוג קטן ולא הגיע לגמר פריו, כגון שגדל שליש ואין לו עדיין שיעור הצריך לאתרוג הוא כשר כי באופן זה נחשב שלא היה לו פיטם לעולם. [הגרשי"א זצ"ל (הערות סוכה לה: ד"ה נטלה). ודעת הקנה בשם (ח"ב סי' כח) להחמיר בכל גוונא אא"כ לא היה לו מעולם].

היה יבש ונפל אחר הקטיפה

אף אם נפל אחר שנקטף מהעץ אלא שבעודו מחובר על העץ כבר התייבש הפיטם לגמרי וכבר כלתה ממנו לחותו כשר כי נחשב כנפל בעודו על העץ. [חזו"א (ד' מינים עמ' שכב אות ג)

[הגריי"ק זצ"ל (אחרות רבנו ח"יב עמ' ער)].

הבחנת זמן נפילת הדר

על מנת לבדוק אם הדר נפל בעודו על העץ יש לראות אם במקום הפטמא יש כמו גומא (חור) מתחילת ברייתו. [מ"ב (ס"ק לב)]. אלא שבזמנינו אין זה סימן מובהק כי הרבה פעמים אין גומא ומי"מ הפיטם נפל בעודו על העץ האתרוג כשר. [שמענו מתלמידי הג"ר משה הלר זצ"ל]. וכמו כן אף כשיש גומא הרבה פעמים הפיטם נפל לאחר שנקטף מהעץ. [קנה בשם (שם)]. ומי"מ יש סימן אחר לברר זמן נפילתו, אם יש כמין טבעת וחריץ מסביב קצה הגומא במקום שהיה הפיטם, זה סימן שנפל בעודו על העץ. [כן שמענו מתלמידי הג"ר משה הלר זצ"ל, וכן הובא בשמו בספר כשרות ד' המינים (עמ' כז). ואם במקום הנפילה רואה קצת בשר ולא הגלד לגמרי שמענו ממומחים שזה סימן שאפילו שנפל לפני הקטיפה מ"מ הוא נפל על העץ מאוחר ולא בתחילת גידולו].

יש גומא (חור) עמוקה

י"א שמה שלפעמים יש גומא (חור) עמוקה שחללה עד חדרי הזרע, וניכר ע"י שיכניס לתוך החלל מחט או שאר דבר דק, פסול גמור הוא שהרי נקב בתולדה גם פוסל. [מ"ב (ס"ק לב)]. ויש אתרוגים מזנים מסוימים (כגון זן חב"ד) שמצוי בהם גומא עמוקה. וניתן לבדוק אם הגומא מגיע עד לחדרי הזרע ע"י הכנסת חוט וכדו' דרך הגומא. ומי"מ הזנים שיש להם חור כזה עי"פ הרוב אינו מגיע לחדרי הזרע, ועי"כ מעיקר הדין אין הדבר צריך בדיקה. [שמענו

מתלמידי הג"ר משה הלר זצ"ל].

לא ניתן להכיר מתי נפל הדר

אם אי אפשר להכיר אם היה כן מתחילת ברייתו, יש מצדדים להחמיר, אכן י"א שאפשר שיש להכשיר מטעם ספק ספיקא, ספק אם הלכה כחסוברים שאם ניטל פטמנו היינו העוקץ לבד, ואפילו הוא דדו, ספק אם ניטל ממנו אלא נברא כך. [שעה"צ (אות לז)]. ובאתרוגים שלנו כיון שיותר כשיח שנופלים בעודם על העץ, אף במקום ספק אחד יש לצדד לקולא. [נשט הלוי (ח"א סי' קעז)]. אלא שלפי המחמירים לעיל שאם היה לו פיטם ונפל אפילו על העץ פסול כיון שיש לחוש שהיה לאתרוג פיטם יש ליטול דוקא עם פיטם.

[הגרשי"א זצ"ל (הערות שם אשרי האיש ח"ג פל"א אות א)].

נפל עוקצו

ניטל העץ, שהוא תלוי בו באילן מעיקר האתרוג, ונשאר במקומו גומא (חור), פסול [שו"ע (סי' תרמח סעי' ח)], כי הוא בכלל חסר ואם הוא שעת הדחק שאין אחר בעיר יכול לברך עליו אפילו ביום ראשון (כיון שבשעת הדחק מבואר בססי' תרמ"ט שמברכין אפילו על פסולין לגמרי וכ"ש בזה שהיא תלוי בשיטת הראשונים). [מ"ב (ס"ק לג)].

ניטל מקצת עוקצו

אם ניטל קצת העץ ונשאר עובי כלשהו וכל רוחב הגומא (החור) מכוסה, כשר. [רמ"א (סי' תרמח סעי' ח)]. ר"ל שנשאר מן עובי העץ בתוך האתרוג שיעור קצר שיוכל עי"פ למלא כל רוחב הגומא מן עוביו ואף שלמעלה מן הגומא לא נשאר משחו גי"כ כשר כי באופן זה לא נקרא חסר. [מ"ב (ס"ק לד)].

להחברו ע"י קיפם או דבק

מה שמבואר לעיל שבניטל עוקצו פסול הינו בניטל ואינו בעולם וא"א לחברו, אבל אם אפשר לחברו ע"י מחט או כיוצא בזה ואינו ניכר מותר ליטלו בשאר הימים ולברך אך ביום ראשון יש להחמיר. [בית יעקב (סי' קמב) הובא בבאר היטב (סי' תרמח אות טו) ובכור"י (ס"ק כח). ובאמת אף בשאר הימים בלא"ה כשר כי הוא בכלל חסר שכשר בשאר הימים כנ"ל].

חזוית – בלעטלע"ך

חזוית בכמה מקומות

עלתה חזוית על האתרוג פסול. [שו"ע (שם סעי' ט)]. פסול זה הוא משום שאינו הדר. ועל כן לבני אשכנז יש להחמיר אף בשאר הימים. [מ"ב (ס"ק לה). ועיייש (סי' תרמט ס"ק מט) שבשעת הדחק יש לסמוך להקל בחזוית בשאר ימים כיון דבשאר ימים אין חיוב נטילה אלא מדרבנן. וכתב בשעה"צ (אות גג) בשם הפמ"ג שיוכל לברך גם כן, עייייש].

חזוית מהו

חזוית הוא כמו אבעבעות, ויש בו ממש שמקומו ניכר במישוש שהוא גבוה מאתרוג. [שו"ע (סעי' ג). וכן הוא ברש"י (סוכה לד:). ועי' במגיד משנה (פי"ח הי"ז) ובבי"י (ד"ה עלתה). ועי' במהרי"ל (הל' אתרוג) שכתב שהם לבנות. ועי' עוד במבי"ט (ח"ג סי' מט)]. ודוקא כשנולד החזוית מעצמות האתרוג, אבל מה שנעשה מקומו עקום ואדום מחמת שעוקצים אותה קוצים כשר. [מ"ב (ס"ק מט)]. ובזמננו אין אנו בקיאים מהו חזוית. [שמענו מתלמידיו של הג"ר משה הלר זצ"ל. והפמ"ג (שם א"יא ס"ק יט) כתי' דחזוית זה אכתי איני יודע מהו, עיייש].

התפשטו חזויות בכמה מקומות

חזוית אינה פוסלת אלא אם עלתה בשנים או שלשה מקומות כי האתרוג נראה מנומר. [שוי"ע (שם) ומי"ב (סי"ק לח)]. וי"א שבב' ובג' מקומות פסול דוקא כשנתפשט הנימור ברובו אע"פ שבשטח החברברות הוא מיעוט, אבל במיעוטו, כגון שכולם מצד אחד של אתרוג, כשר. ויש פוסלים אפי' במיעוטו של צד אחד. [שוי"ע (שם סעי י)]. והעיקר לבני אשכנז כדעה הראשונה. [מ"ב (סי"ק מב)]. ולבני ספרד יש להחמיר כדעה האחרונה אם לא בשעת הדחק (שאין אתרוג אחר). [כן מוכח מהשוי"ע (שם) שהביא י"א וי"א, וידוע שבאופן זה הלכה כהיש האחרון. וכן פסק הכה"ח (אות עד) והביא שכ"כ הגר"ז (אות כ), ועיי"ש שלענין ברכה הוי ספק ברכות להקל ואין לברך רק במקום שנהגו לברך].

צורת מדידת ההתפשטות

על מנת למדוד שיעור מיעוטו יקיף בחוט את כל האבעבעות, אם אינו מכיל הניקף את רוב השטח, זהו מיעוטו. [חזו"א (סי' קמו ס"ק ה)].

רוב הקיפו

אם נתפשט מהם גם לצד השני נחשב רובו כי הוא רוב הקיפו של האתרוג אף על פי שאינו רובו של כל האתרוג. [מ"ב (סי"ק מא) ע"פ המ"א (סי"ק ג)]. וי"א שרוב הקיפו של האתרוג אינו בכלל רוב, ובאופן זה כשר. [חזו"א (שם)].

חזוית במקום אחר

אם עלתה בו חזוית אחת שמתפשטת ברוב שטח האתרוג משני הצדדים פסול. [שוי"ע (שם סעי ט) ומי"ב (סי"ק לו)].

על החוטם

אם עלתה בו חזוית על חוטמו של האתרוג, אפי' כלשהו, פסול, כי שם נראה לעינים יותר משאר מקומות שבו שבאותו שיפוע אדם נותן עיניו. [שוי"ע (שם סעי ט) ומי"ב (סי"ק לט)].

קילוף החזויות

אם עלתה בו חזוית באופן הפוסל, או שהוא מנומר, אם כשקולפו חוזר למראה האתרוג, כשר (לאחר שנקלף ולא חסר כלום). [שוי"ע (שם סעי יד)]. ואפי' לכתחלה יש להכשירו עיי' כן. [מ"ב (סי"ק נב)]. ומי"מ ביו"ט אסור לקלפו ולהכשירו משום איסור מתקן. [בה"ל (ד"ה אם)].

בלעטלע"ך (עלים)

חזוית שקורין בל"א מו"ל - בלעטלע"ך (עלים) אינם פוסלים האתרוג לפי שאינם גבוהים משאר האתרוג, ויש מי שכתב שיש להכשירים מטעם שנחשבים מראה אתרוג, מאחר שרגילים להיות הרבה כך. [רמ"א (סעי יג)]. ולפי טעם השני אפילו גבוהים משאר אתרוג כשר ואין לחלק בין אם החזוית הוא בחוטמו או בשאר מקומות. ולמעשה אין להקל בגבוהים משאר אתרוג כ"א בשעת הדחק. [מ"ב (סי"ק ט). ועיי' בשע"ח (אות נו) שדחה דברי הדגמ"ר שמשמע מדבריו דלפי טעם ראשון פסול בחוטמו משום שינוי מראה, כי כשאין שם חזוית עליה משום שאינה גבוה מאתרוג, אפילו על חוטמו נמי כשר].

גדר בלעטלע"ך בולט

אע"פ שאין להקל בבלעטלע"ך שהם גבוהים משאר אתרוג כ"א בשעת הדחק כנ"ל, מ"מ אם הם גבוהים רק קצת כשר לכל הדעות. [הגר"י"ק זצ"ל (ארחות רבנו ח"ב עמ' ערב אות מא)]. ואין הדבר תלוי אם הם מורגשים במשמוש היד, אלא בנראה כעין פצע הבולט מהאתרוג. [הגר"י"ק זצ"ל (שם)]. ועל כן אין לחוש על כל בלעטלע"ך אולי הוא בכלל בולט, כי כל שצריך הבחנה אין בזה חשש והוא כשר. [הגר"י"ק שליט"א (חוט שני סוכות עמ' רפא)].

הרבה מפוזרים באתרוג

אף אם הם מפוזרים בכל האתרוג כשר כי היא כך הוא הרגילות הרי זה נחשב כמראה האתרוג כנ"ל. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש פלי"ג אותיות כה-כו)].

אתרוג נאה עם בלעטלעך או אינו נאה ללא בלעטלעך

י"א שעדיף ליטול אתרוג נאה שיש בו בלעטלע"ך, מאשר אתרוג בלי בלעטלע"ך וגידולו אינו נאה כל כך. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש פלי"ג אותיות כה-כ)]. ויש שהעדיפו אתרוג יותר נקי אף מבלעטלע"ך - עלים (אף מתחת לחוטם) מאשר אתרוג יפה יותר בצורת גידולו. [הגר"י"ק זצ"ל (ארחות רבנו ח"ב עמ' רסה אות יח)].

שינוי מראה

נקודות שחורות ולבנות

שינוי מראה כגון שחור או לבן במקום אחד, פוסל ברובו, בשנים או בשלשה מקומות, דינו כחזוית ופוסל אפילו במיעוטו. וכן פוסל בחוטם בכלשהו. [שוי"ע (שם סעי טז) ומי"ב (סי"ק מה)]. ומי"מ בזמנו מראה לא הפוסל אינו מצוי כי אינו פוסל אלא לבן זוהר (כמו לובן ביצה וכדו') ולא לבן אפרפר או צהבהב. [א"א (בוטשאטש שם), תפאריי (פי"ג מ"ז), חזו"א (חוט שני סוכות עמ' שפה) והגרשי"א זצ"ל (ד' מינים למחדרין עמ' תח). וכן שמענו מתלמידי הגי"ר משה הלר זצ"ל. וכן הוא בארחות רבנו (ח"ב עמ' רעא). ובדעת תורה למחרשים (על סעי טז) כת' להקל בזה דוקא בשאר הימים, והביאו החיים וברכה (אות קלב). ועיי' בשע"ח (אות נו) בשם הפמ"ג שאף שחזוית הוא מראה פסולה כמבואר לעיל, מ"מ מראה פסולה על האבעבעות אין פוסל, כי דרכה בכך].

טעם הפסול

טעם פסול בזה משום שאינו הדר. [מ"ב (סי"ק נח)]. ועל כן לבני אשכנז יש להחמיר כל שבעה כמבואר לעיל.

נקודות בשושנתא

נקודה שחורה שנמצאת על השושנתא אינה פוסלת. [הגר"י"ק שליט"א (ד' מינים למחדרין עמ' שפב)].
על הפיטם

מנהג העולם להקל במראה שחור ושאר ריעותות המצויים בפיטם. [חיים וברכה (סי' רנט – רס) בשם המהרש"א והגר"ח]. מ"מ ראוי לחוש להחמיר בזה. [הרש"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י הנה לא), כי דעת הבה"ל (סי' תרמח ד"ה ממקום) שהפיטם בכלל החוטם לענין זה]. ומי"מ אם הפיטם הוא מבשר האתרוג כמו שמצוי באתרוגים שבארץ ישראל נקודה שחורה ודאי פוסלת. [כה"ח (סי' תרמח אות מ)].

בשקע של מקום הפיטם

אתרוג שנפל ממנו הפיטם בעודו על העץ, כמו שמצוי בזמנו, אין לחוש למראה השחור שיש לפעמים בתוך השקע, כי אין זה מגוף הפרי. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י הנה לא). וכן דעת הגר"י"ק שליט"א (ד' מינים למחדרין עמ' שפד) כי ההגללה היא כעין עץ ואין מראה שחור פוסל בעץ כי דרכו של עץ להיות לפעמים צבוע שחור].

בתחתית האתרוג

נקודות שחורות בתחתית האתרוג סביב העוקף אינם פוסלות מחמת שבמקום זה אין נראים להדיא. [א"א (בוטשאטש (תנ) סי' תרמח על סעי ט) ובדרך זה פסק הגר"י"ק שליט"א (ד' מינים למחדרין עמ' שפט)]. וכן נקודות הנמצאות על עוקף האתרוג אינם פוסלות. [ספר ד' מינים למחדרין (עמ' שצ) ע"פ דברי הגר"י"ק שליט"א הני"ל דס"ל שאין מראה שחור פוסל בעץ כי דרכו של עץ להיות לפעמים צבוע שחור].

נקודה לבנה מחמת עדר השמש

אתרוג שנתכסה ע"י עלה שבאילו, ומחמת זה אור השמש לא הגיע לחלק מהאתרוג, ואותו חלק נהיה לבן, אם הוא לבן ממש, דינו ככל נקודה שחורה, משא"כ אם הוא רק צהבהב בהיר וכדו' אין דינו כמראה לבן. [הגר"י"ק והגר"י"ק שליט"א (ד' מינים למחדרין עמ' תז)].

שחור בהיר

אף שחור בהיר פוסל. [מהרש"ם (דעת תורה סי' תרמח על סעי טז) וחיים וברכה (אות ש) ע"פ השוי"ע בסעי י"ז שכת' שמקום שהאתרוגים שלהם כעין שחורות מעט, כשרים. ולפי"ז לדידן שחור מעט פוסל].

נקודות שחורות מחמת ריסוס

מראה שחור וכדו' הפוסלים הם אלו שנוצרו מעיפוש בשר האתרוג עצמו, אולם נקודות שנוצרות מגורם חיצוני איןן פוסלות, ועל כן מעיקר הדין נקודות שחורות מחמת ריסוס אינם פוסלות את האתרוג, אלא שמחמת שקשה להבחין בין אלו שהם מחמת עיפוש לבין אלו שהם מחמת ריסוס וכדו', יש להחמיר בזה. [נעי' במבי"ט (ח"ג סי' מט) שהאתרוג נפסל דוקא ע"י שינוי מחמת עצמות האתרוג. והביאו להלכה המ"א (סי' תרמח ס"ק יט) והמי"ב (סי"ק מט). ועיי' בה"ל (ד"ה אבעבעות). וכתב הגר"ז (אות כג) שח"ה לענין שינוי מראה. וכן פסק הערוה"ש (אות לד). וכן דעת הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י הנה ל). וכן פסקו הגר"י"ק זצ"ל (ארחות רבנו ח"ב עמ' רעד) הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י אות כ והנה ל)].

נקודה שחורה שהיא מחמת קוץ תחוב באתרוג

יש נקודה שחורה שאינם חלק מבשר האתרוג עצמו אלא הם קוץ שנתחב ונשאר תחוב חלק ממנו, דבר זה אינו פוסל כי אינה נקודה מחמת עיפוש הפרי. אולם צריך נסיון רב ע"מ לזהות זאת. [שמענו מתלמידי הגי"ר משה הלר זצ"ל].

אדום

י"א שאדום הוא ממראה אתרוג. [חיי"א (כלל קטא אות ח) וערוה"ש (אות לד)]. וי"א שאדום אדמדם הוא מראה פסול, אבל כאחינא סומקא (כתמרה אדומה) הוא מראה כשר. [פמ"ג (א"א סס"ק יח) ובכור"י (סי"ק לב). ובה"ל (ד"ה אם) הביא פלוגתתם ללא הכרעה].

חום כהה

י"א שחום כהה מאוד כיון שנוטה לשחור פוסל, אבל סתם חום כקליפת הערמונים וכמשקף הקפה אע"פ שהוא כהה אינו פוסל. [חיים וברכה (אות שב)]. וי"א שחום אין דינו כשחור ואינו פוסל בכל אופן. וכן עיקר. [כן שמענו מתלמידי הגי"ר משה הלר זצ"ל. וכן נראה עיקר דהנה החיים וברכה שם נקט לפסול ע"פ מה שמבואר בהלכות נדה שחום כהה שיש לו נטיה לשחור טמא. אולם יש לדחות דשאני התם שחכמים הממירו על כל נטייה לשחור או אדום כי אין אנו בקיאים בחמשת מיני דמים שיש בהם כרת, משא"כ בשאר מקומות ועוד דלענין ד' מינים כיון שחום הוא מראה רגיל באתרוג אין חסרון של הדר אפילו אם הוא נוטה לשחור, וכסברא זו מצניז ברדב"ז המבוא לעיל. וכן בהלכות חג בחג (פי"ד הנה 62') דחה דברי החיים וברכה. וכן משמע מסתימת המ"ב. והארכנו בזה בס"ד בשמעתא עמקתא גליון שצ"ל].

ירוק כהה

ירוק כהה כעשבי השדה פוסל. [מ"ב (סי"ק נה)]. אבל אם לא היה ירוק כ"כ כשר. [מ"ב (סי"ק סד). והפמ"ג (א"א ס"ק ז) כתב וירוק ככרתי לאו מראה פסולה, רק שאין גמר פרי, אבל בידוע שנגמר פריו לאו פסול, עיין מ"א (סי"ק כג, טז ויח), ע"כ. ועיי' בבכור"י (סי"ק מט) ובחיים וברכה (אות כ)].

בחול

כחול אינו פוסל. [חיים וברכה (אות כ) בשם המהרש"ם].

לבן מחמת קילוף

שינוי מראה הוא דוקא כשהשתנה מראה האתרוג ממש, אבל אם רואים בשר הלבן של האתרוג שזה צבעו הטבעי אינו פסול מדין שינוי מראה אלא משום פסול חסר, ועל כן הוא כשר בנאכל הימים. [חזו"א (סי' קמו ס"ק ב ד"ה וילדעת) וחיים וברכה (אות קלב) דלא כהצ"ח (ארו"ח סי' סח)].

לא נכרות לעין

אינם פוסלות אלא נקודות הנראות לעין, אבל אם מחמת דקותם לא נראות אלא לאחר הסתכלות, אינם פוסלות. [נעי' בזה לעיל בתחילת הלכות כשרות המינים].

קביעת צבע הנקודה מול השמש או מול הצל

ההבטה בצל קובעת הצבע ולא בשמש משום שקרני השמש משפיעים ומשנים המראה. [שבט הלוי (ח"ט סי' מז אות ב). ודעת הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פל"א אות יד) שקביעות הצבע נקבע בין חמה לצל כמו שמצינו לענין מראה דם נדה].

נקודות קטנות שגראות מחמת הצטברותם

אתרוג שיש בדרו או בחטמו כמה נקודות קטנות אף שכל נקודה בפני עצמה אין בה כדי לפסול כיוון שאינה נראית לעין בראיה שטחית, מ"מ כיון שמחמת קרבתם נראים ככתם שחור, פסול. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש עמ' ריא אות טו), הגר"י"ק שליט"א (ד' מינים למחדרין עמ' שפח) ושבט הלוי (ח"ט סי' מז אות ב)].

כתמים מחמת מוץ האתרוג אינם פוסלים. [חזו"א (סי' קמו ס"ק ה ד"ה מוחל). ושמענו ממוחים שעל

מנת למנוע כתמים אלו מיד אחר יציאת מוץ יש לטשוף את האתרוג במים ולייבשו עם מטלית וכדו'].
מחמת משמושי היר

בדרך כלל עקב הנוענועים, משמוש היד וזיעת הידים נוצרים באתרוג כתמים, ולפעמים אפילו נקלף קצת מקומות מהקליפה החיצונה של האתרוג ונעשה מקומות כמנומר, ומי"מ האתרוג בכלל הדר כי כתמים אלו באו מחמת קיום המצוה, זהו הודו והדרו. [חת"ס (סוכה לו. ד"ה ניקב), ועיי"ש שכת' דקצת ראוי לזה מפסחים (סה): שאמרו שבח הוא לזרעו של אהרן שילכו עד ארכובותיהם בדם, עיי"ש. והובא בדעת תורה למחרש"ם (סי' תרמח ססעי ט). ועיי' בארחות רבנו (ח"ב עמ' רעה)].

מנומר

אתרוג מנומר, פסול. [שוי"ע (שם סעי טז)]. י"א שדוקא אם הוא מנומר במראות הפוסלים, שחור, לבן, ירוק כעשבי השדה וכו' (ומדובר באופן שאינו נפסל מחמת שלש נקודות וכגון שהם בצד אחד שיש מכשירים באופן זה), וי"א שאפילו אם הוא מנומר בהרבה מראות כשרות ג"כ אינו בכלל הדר ופסול. [מ"ב (סי"ק נח)]. ולמעשה המנהג להקל במנומר במראות כשרות. [וכן שמענו מתלמידי הגי"ר משה הלר זצ"ל]. ואם הוא מנומר מחמת מראות כשרים הרגילים באתרוג (כגון ירוק בהיר), לכל הדעות הוא כשר, כי כל שהוא מראה אתרוג אין בו משום נימור. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פל"א אות כג). וכן דעת הגר"י"ק שליט"א (חוט שני סוכות עמ' רפב) דלא כהבכור"י (סי"ק מדד)].

גדר מנומר

מנומר הוא כשיש מראה פסול בכמה מקומות ולא ב' או שלש מקומות בלבד [מ"ב (סי"ק נח)], ומנומר במראות כשרות (למחמירים לעייל) היינו שיש הרבה מראות כאלו באתרוג. [כן משמע מלשון המ"ב (שם)].

יבש

אתרוג יבש, פסול. [שוי"ע (סי' תרמח סעי א)]. ואף אם התייבשה רק קליפה הדקה החיצונה פסול. [בכור"י (סי"ק א) כי אין זה הדר כמבואר לחלק].

טעם הפסול

פסול זה הוא משום שאינו הדר. [מ"ב (סי"ק ב)]. ועל כן לבני אשכנז יש להחמיר בו אף בשאר הימים. [כמבואר לעיל שפסולו הדר לדעת הרמ"א פסולים אף בשאר הימים. ועיי' בשע"ח (סי' תרמח אות ג)]. ובשעת הדחק שאין אתרוג אחר יש להקל בו בשאר הימים עכ"פ אחר שחתך מקום היבש. [מ"ב (סי' תרמט ס"ק לח) דלא כהרמ"א שפסלו שם].

שיעור היבשות

שיעור היבשות, הוא כשאנו מוציא שום ליחה. [שוי"ע (סי' תרמח סעי' א)]. ואתרוג שהוא משנה שעברה, ודאי יבש הוא ופסול. [רמ"א (שם)].

בדיקה אם הוא יבש

ניתן לבדוק אם הוא יבש ע"י שיעביר בו מחט ובו חוט, ויראה בחוט אם יש בו ליחה. [שוי"ע (שם)].

שיעור הפוסל בשאר האתרוג

פסול יבש פוסל כחזוית ושינוי מראה שבמקום אחד דינו ברובו ואם בשנים או בשלשה מקומות פוסל אף במיעוטו. [מ"ב (סי"ק מח) ע"פ הפמ"ג. אלא דע"י בבח"ל (שם ד"ה בכלשהו) שפקפק בזה דהא הטעם בחזוית איתא בגמרא משום דהו"ל מנומר וע"י שנתייבש באיזה מקומות לא ידענא אם חשיב נימור ע"י"א אם לא שאנו רואין שנשנתה מראה האתרוג ע"י היובש וצ"ע, עי"כ].

בחוטם

י"א ששיעור הנ"ל נאמר אף בחוטם. [שוי"ע (שם סעי' יב) בדעה הראשונה בסתם]. ויש מי שאומר שפוסל בכלשהו. [שוי"ע (שם) בשם י"א]. והעיקר כדעה השנית. [מ"ב (סי"ק מז)].

יבש הפיטם

אם רק הפיטם התייבש האתרוג כשר משום שהפיטם אינו בכלל הפרי אלא הוא עץ בעלמא ולא שייך בו פסול יבש. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש פל"א אות ח)]. וכל זה בפיטם עצי, אבל פיטם בשרי כמו שמצוי באתרוגים על אר"י מבואר לעיל שהוא חלק מהאתרוג.

שחור ו ירוק

שחור

אתרוג שחור ביותר כאדם כוש, פסול בכל מקום. אבל אתרוגים שהם שחורים קצת במקומות שהם מצויים הם כשרים (אבל בשאר מקומות אפילו בשחור מעט פסול ומשמע אפילו הם סמוכין להן). [שוי"ע (סעי' יז) ומ"ב (סי"ק נז). ועי' בגר"ז (אות כז) שפסול משום שאינו הדר כלל].

ירוק

הירוק שדומה לעשבי השדה, פסול משום שבה ניכר שלא נגמר הפרי עדיין. [שוי"ע (סעי' כא) ומ"ב (סי"ק סד)]. ואם חוזר למראה אתרוג כשמשהין אותו כשר. [שוי"ע (שם)]. וכן אם לא היה ירוק כ"כ כשר כי מסתמא נגמר פרו. [מ"ב (שם)]. ובמקום שידוע שטבע האתרוגים שבאותו מקום שדרכן לחזור אח"כ למראה אתרוג לאחר ששהו בכלי זמן מרובה אז אפילו בעודו ירוק כשר דכיון שחוזר למראהו ע"כ נגמר פריו ומי"מ שאין לסמוך ע"יז למעשה ואין לקנות אתרוגים אא"כ התחיל במקצת לשוב למראה אתרוג כי אולי יהיה נשאר ירוק. [מ"ב (סי"ק סה). ועי' בתשובות והנהגות (ח"ה סי' רצא) שכת' שהאמת יורה דרכו שדוקא מפני שרובם ירוקים ומצויים כ"כ אין בזה חסרון הדר, כמו אתרוג שחור בבשו שהוא כשר והדר, וכן הוא בכפתור ופרח (פ"י), וע"כ באר"י שכך דרכם של אתרוגים לית לו בה]. ויש להדר לכתחלה שיהא האתרוג צהוב ולא ירוק. [הגרשי"א זצ"ל (סוכות פ"א אות כב)]. ומי"מ אתרוג ירוק בהיר כשר לכתחלה. [הגרני"ק שליט"א (חוט שני סוכות עמי רפד)].

הצהוב והאתרוג

אתרוג ירוק ככרתי ניתן להצהיב אותו ע"י תחבולות טבעיות והוא כשר, וזה מועיל אף אם לא היה יכול להגיע מעצמו למראה אתרוג. [עי' מ"ב (סי"ק סה) והגרשי"א זצ"ל (תורת ד' מינים סי' כה אות ד הגה ד)]. וניתן לעשת זאת על ידי הכנסתו תוך קופסה יחד עם שתי תפוחי עץ בעלי ריח (הנובע מחומר הנזכר להלן) אחד בכל צד ליד החוטם (התפוחים מפרישים חומר הנקרא אטח"ל הגורם להבשלת הפרי). יש לסתום את העוקץ עם שוהו וכדו' ע"מ למנוע נפילתו (מחמת השפעת החומר הנ"ל) ולסגור את הקופסה, לעטוף אותה עם ניילון ולהשאירו כך כשלשה ימים (ואין לפתחה באמצע כי הדבר עלול לגרום לכתמים באתרוג), אחרי שמתחיל האתרוג להצהיב ממשיך התהליך לבד. (עצה זו מומלץ לעשותה כמה ימים לפני החג כי ההשפעה לוקחת כמה ימים). [ע"פ מומחים. וכן הובא בספר ד' מינים למהדרין (עמ' תצא).]

וכן נהג הגרש"א זצ"ל (הליכ"ש פ"י הגה 90).

הצהוב והאתרוג

מותר להצהיב אתרוג ביו"ט ע"י נתינתו ליד תפוחים כנ"ל כי אינו מצהיב מיד רק לאחר זמן ממושך וגם אינו ברור כלל שהאתרוג ישנה צבעו (כי לא תמיד משתנה). [תשובות והנהגות (ח"ה סי' רב). ועי' בחשו"ק חמד (שבת קב)].

עגול ו מורכב

עגול

אתרוג עגול ככדור, פסול. [שוי"ע (סי' תרמח סי' יח)]. כי אין דרכו להיות כן. [מ"ב (סי"ק נט)].

כמין בריה אחרת

גדלו בדפוס ועשאו כמין בריה אחרת, פסול, עשאו כמו ברייתו, אף על פי שעשאו דפין דפין, כשר. [שוי"ע (שם סעי' יט)]. והתוים שאמרו שני פנים הם שנים דבוקין בברייתן ואחד שהוא שני חצאין חלוקין מלמעלה ומחוברין מלמטה כלשהו. [מ"ב (סי"ק סג)].

מורכב

אתרוג מורכב פסול ויש להחמיר לפוסלו אפילו בשאר ימים. ואם אין לו אחר בעיר יש ליטלו כל שבעה בלא ברכה ויש מחמירין שאפילו ליטלו בלא ברכה ג"כ אין כדאי כי אפשר שיבואו לטעות לצאת בו תמיד. [מ"ב שם סי"ק ס"ה. ובסי' תרמ"ט סי"ק מ"ו כתב שהוא פסול בשאר ימים]. ועל כן אין לקנות אלא מאדם נאמן שיש לו כתב הכשר. [מ"ב (שם)].

ספק מורכב

אתרוג ספק מורכב, מעיקר הדין סומכים על הרוב שאינם מורכבים. [מ"ב (סי' תרמח סס"ק סה) ובבח"ל (על סעי' כא ד"ה שדומה). ועי' ער בתורת חסד (סי' לה) ובשד"ח (ח"י עמ' 144 טור ב)]. ובזמננו יש להיזהר מאוד בזה, כי אתרוגים לא מיוחסים הם בחזקת מורכבים. [ע"פ מומחים].

אין לו חיתר אכילה

אתרוג של עילה

אתרוג שאסור באכילה כגון של ערלה ושל תרומה טמאה שדינם בשרפה, פסול כל שבעה. [שוי"ע (סי' תרמט סי' ה) ומ"ב (שם סי"ק מה). ועי' בשעה"צ (אות מב) שכת' שאלו שאסורים גם בהנאה כלב"ע (גם לתוס' המובא להלן) אסור, וכבר תמה החמד משה על המגן אברהם שכתב בהיפוך על שמם, עי"כ].

ערלת ה"ל

אתרוג של ערלת חו"ל כשר אפילו ביום ראשון. [מ"ב (שם סי"ק מה)].

טבל

אתרוג של טבל (כלומר שלא הפרישו עליו תרומות ומעשרות) אע"פ שמותר בהנאה כיון שאסור באכילה פסול כל שבעה. [מ"ב (סי"ק מח) ושכן משמע מהשו"ע]. ויש מכשירין. ועל כן יש ליטול אתרוג של טבל בלא ברכה. [עי' בשעה"צ (אות מה) שכת' בשם הר"ן שחביא דעות בזה אי אמרינן מגו דאי בעי היה מפריש ממקום אחר פולין, דמיניה וביה אי"א להפריש דהוי לה חסר, או אפשר כיון דעתה אין בו הטר אכילה אין יוצאין בו, והרמב"ם הוא מן המחמירין, כנ"ל, ולכן יש ליטול אתרוג של טבל באר"י, ובחו"ל אין כאן איסור טבל כלל, שאין תרומות ומעשרות בחו"ל בזה"י. ועי' עוד בשעה"צ (אות מב) שלדעת התוס' אותן שאין בהם משום איסורי הנאה מותרים ביו"ט שני].

דמאי

אתרוג של דמאי (שנלקח מעם הארץ שאין ידוע אם הפריש תרומות ומעשרות כראוי) כשר.

[מ"ב (סי' תרמט סי"ק מה). וכתב בשעה"צ (אות מה) שזה כדעת בית הלל, מטעם דאי בעי מפקר לנכסיה והוי עני וחזי לה. ועי' מש"כ בזה בשבט הלוי (ח"א סי' קעג)].

שיעורי ארבעת המינים

ארבעת המינים יש להם שיעור, והם מה"ת והוא בכלל מה שאמרו ששעורים הם הלכה למשה מסיני. [לבוש (רסי' תרט), קרית ספר (לולב פ"ז), בחות יאיר (סי' קצב) וחז"י"א (כלל קמט אות ב). ועי' בלבוש וברית ספר שם שאף מה ששדרו של לולב צריך להיות גבוה מן ההדס טפח הוא מה"ת, אולם דעת הערו"ג (נדח כו.) (שהוא מדברגן. ועי' בדברי יציב (ח"ב סי' רסט אות ד)].

לולב הדס וערבה

שיעור הדס וערבה, הוא ג' טפחים, ושדרו של לולב ד' טפחים, כדי שיהא שדרו של לולב יוצא מן ההדס טפח. [שוי"ע (סי' תרנ ט"א) ו מ"ב (סי"ק ב)], י"א שטפחים אלו משערים אותם באמה קטנה שהיא בת ה' טפחים (ולא כאמה בינונית שהיא בת שש טפחים) חלקהו ועשה אותו ו טפחים, נמצא כל טפח אינו כגודל טפח בינוני אלא ששית הטפח פחות (והוא טפח קטן), צא מששה טפחים אלו שלשה להדס, נמצא שיעור הדס וערבה טפחיים ומחצה, שהם י' גודלים, ושיעור שדרו של לולב י"ג גודלים ושליש גודל. [שוי"ע (שם) בדעה הראשונה בסתם]. וי"א ששיעור שדרו של לולב הוא י"ד גודלים, וי"א ששיעור הדס וערבה י"ב גודלים, ושדרו של לולב י"ו גודלים כי משערים הכל בטפחים בינונים. [שוי"ע (שם) בשם יש מי שאומר], וכן נהוגין לכתחילה. [רמ"א (שם)], ובדיעבד די הלולב ב"יג גודלין ושליש והדס וערבה בעשרה גודלין ופחות מזה פסול אפילו בדיעבד כל שבעת הימים. [מ"ב (סי"ק ח)].

לפי השיעורים של זמננו

א) לפי דעה הראשונה : * לולב: לחזו"א (שיעורין של תורה שיעורי המצוות אות ה) 32 ס"מ ולגר"ח נאה 26.6 ס"מ.
*** הדס וערבה:** לחזו"א (שם) 24 ס"מ. ולגר"ח נאה (שיעורי תורה ח"א סי' ג אות מא) 20 ס"מ.

ב) לפי דעה השניה (שהיא עיקר ההלכה) : * לולב: לחזו"א (שם אות ו) 40 ס"מ ולכל הפחות 39 ס"מ. ולגר"ח נאה (שם אות מ) 32.7. ולפחות 32 ס"מ.
*** הדס וערבה:** לחזו"א (שם אות ה) 30 ס"מ ולכל הפחות 29 ס"מ ולגר"ח נאה (שם) 24 ס"מ.

אופן המדידה

לולב : שדרת הלולב מודדים אותו מתחתיתו ממקום שמתחיל להתכסות פעלים כי מתחת מקום זה אינו נקרא לולב. [חזו"א (אוי"ח סי' קמו סי"ק כד-כו). ועי' בבח"ל (סי' תרמה סעי' ב ד"ה ועדיין)]. ומדידה זו היא עד סוף שדרת הלולב, והיא אינה כולל העלין היוצאין למעלה לאחר שכללה השדרה. [מ"ב (סי"ק ב)].

הדס : המדידה מלמטה י"א שצריכה להיות ממקום שהעלים מתחילים לצמח. [הגרני"ק שליט"א (ד' מינים למהדרין עמ' רמד)]. וי"א שאף תחילת העץ מצטרפת לשיעור ג"ט. [הגר"ש וואזנר זצ"ל (מבית לוי תשנ"ד דיני הדס אות ב)].

ומודים זאת עד סופו של העץ אם העלין של המינים בולטים למעלה מן העץ מ"מ צריך שיהיה בעצם העץ שיעור זה. [מ"ב (סי"ק א)]. ואף אם נשרו העלין שבראש העץ או שבתחתיתו העץ הוא מהשיעור. [ערה"ש (שם אות א) וחזו"א (אוי"ח סי' תנ)].

ערבה: מודדים מלמטה מתחילת העץ שתחת העלה התחתון. [הגרני"ק שליט"א (ד' מינים למהדרין עמ' רמד) ואינו דומה להדס שיי"א שאין הדין כן כי שם בעינן שהעלין חופים את העץ]. וכשהעלין של המינים בולטים למעלה מן העץ צריך שיהיה בעצם העץ שיעור זה. [מ"ב (סי"ק א)]. ואף אם נשרו העלין שבראש העץ או שבתחתיתו העץ הוא מהשיעור. [ערה"ש (שם אות א) וחזו"א (אוי"ח סי' קמו סי"ק ח)].

אורך העלים

לאורך העלין לא ניתן שיעור. [מ"ב (סי"ק ב)]. ולענין הדס אם צריך שהעלים יגיעו יכסו העלים שעליהם כתבנו לעיל בהלכות הדס.

שיעור אתרוג

שיעור אתרוג קטן כביצה, פחות מכן פסול כל שבעה כי לא נגמר פרוי ולא נקרא פרי, אבל אם הוא כביצה, אפילו אם הוא בוסר שעדיין לא נגמר פרוי, כשר, ואם היה גדול כלשהו, כשר. [שוי"ע (שם סעי' כב) ובח"ל (ד"ה פסול)]. ומעיקר הדין די בכביצה של זמננו, ומי"מ נכון לבעל נפש להדר לכתחלה אחר אתרוג גדול כשני ביצים. [בנה"ל (שם)]. וי"א שמעיקר הדין צריך שיהיה האתרוג גדול כשתי ביצים של זמננו. [חזו"א (עוקצין סי' ג סי"ק ז)].

לפי השיעורים של זמננו

שיעור כביצה לחזו"א (שיעורין של תורה שיעורי המצוות אות כא ומדות ושיעורי תורה פ"י אות טז) הוא משקל של כ - 45.5 גרם וע"כ לדעתו (שמעיקר הדין צריך כשיעור שתי ביצים) אתרוג הוא במידת נפח של כ - 100 סמ"ק. ולגר"ח נאה צריך נפח של לפחות 57.6 סמ"ק. וצריך להוסיף עוד 2 סמ"ק כנגד הפיטמא והעוקץ שאינם בכלל השיעור. (ולדעת הסוברים ששיעורי שתי ביצים הוא חומרא די בשיעור ביצה אחת). [שיעורין של תורה (שם)]. אלא שנראה שבאתרוגים המצויים באר"י הפיטם הוא בשרי הוא גם מצטרף לשיעור.

אתרוג שבעוביו הוא דק מכביצה

אתרוג ארוך וצר שבעוביו הוא דק מכביצה כשר. [מהרש"ם (ח"ב סי' קכט) וחזו"א (שיעורין של תורה שיעורי המצוות אות כה) כי הארוך משלים את הרוחב. אולם הבית יצחק (יו"י ח"ב סי' קכ) כתי שאין זה הדר].

היה לו שיעור ונצטמק בחג

אפילו אם היה בו כשיעור ובימי החג נצטמק ועמד על פחות מכביצה מ"מ פסול משום שאינו הדר. ואם אין לו אחר יטלנו בלא ברכה ואפילו ביום ראשון. [בנה"ל (ד"ה פסול). דעת החזו"א (סי' קמח סי"ק ב) שאתרוג שנצטמק מכביצה כשר].

שיעור למעלה

מינים אלו אין להם שיעור למעלה. [שוי"ע (סי' תרנ ט"א) בדעה הראשונה בסתם]. ועל כן אם הלולב הוא כשיעור י"א שיכולים ההדס והערבה להיות גבוהים יותר ממנו. [בכה"ח (אות ט)]. ויש מי שאומר שאפילו הוסיף באורך ההדס והערבה צריך שיצא שדרו של לולב למעלה מהם, טפח. [שוי"ע (שם)]. ולכתחלה יש לחוש לדעה המחמירה. [חיים וברכה (אות קמא). וכן הכה"ח (שם) מסיק שלעולם צריך שהלולב יצא טפח מעליהם]. ועל כן ביו"ט שאסור לקצוץ ע"מ לקצר את ההדס והערבה משום תיקון מנא יש למשוך את חלק התחתון של מינים אלו כלפי מטה כדי שהלולב יבלוט מעליהם טפח. [הלכות חג בחג (פ"י הגה 3)]. ועי' מש"כ בשמעתא עמיקתא גליון ת"א בדיני הידור מצוה, האם יש הידור בגדול.

ניתן להאזין לשיעורי הלכה מב'עמח"ם שמעתא עמיקתא שליט"א בקול הלשון – טל': 6761* יש להקיש 3–3–1 שלווחה 65

העלות נתרם לע"נ מרדכי מנחם מנדל בן אברהם יעקב זצ"ל – לשאלות והערות ניתן להתקשר לפל' 052-767-0503

© **שמעתא עמיקתא – להצטרפות לרשימת התפוצה ברוא"ל יש לשלוח בקשה לכתובת: amikta@amikta.co.il או amikta571@gmail.com**

